

1. KRONIKA TEOLOŠKO-PASTORALNOG TJEDNA 1976

Od 27. do 30. siječnja ove godine održan je prema već ustaljenom običaju 16. Teološko-pastoralni Tjedan za svećenike koji organizira Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. Ove je godine TP Tjedan bio posvećen temi **GRIJEH I OSLOBOĐENJE** da bi se svećenicima u pastvi pružila temeljita teološka razrada onog što je od temeljne važnosti za bolje i dublje shvaćanje sakramenta pomirenja. O samom sakramentu pomirenja Tjedan nije namjeravao raditi, jer Biskupska konferencija još nije objavila svoj dokument o sakramentu pokore.

Rad Tjedna odvijao se po uhdanom običaju i uhdanim metodama. Bilo je devet predavanja, uglavnom prije podne, i radilo se u pojedinim radnim grupama, uglavnom poslije podne. Četvrti je dan bila upriličena plenarna diskusija o temi Tjedna. U Zborniku donosimo sva predavanja (osim predavanja Dra B. **Dude** koje on za Zbornik nije stigao razraditi pa donosimo samo skicu predavanja), sve izvještaje o radu radnih grupa i izvještaj plenarne diskusije. Izvještaj plenarne diskusije raspravljajući su vidjeli te je to autorizirani tekst.

I ove godine se rad Tjedna odvijao ne samo na znanstvenoj razini nego i u ozračju molitve i razmišljanja: koncelebrirano euharistijsko slavlje bilo je sastavni dio rada. Budući da je ova godina naša hrvatska marijanska godina, Veliki kancelar je pozvao splitskog metropolitu Msgr. Franu **Franića** da on prvi dan održi homiliju i da predsjedava euharistiji, a za drugi je dan pozvao Msgr. Josipa **Pavlišića**. Treći je dan predsjedavao euharistiji i održao homiliju sam Veliki kancelar nadbiskup Franjo **Kuharić**. Njihove homilije, autorizirane, donosimo u ovom Zborniku radova.

Broj sudionika TP Tjedna bio je ove godine više no zadovoljavajući: bilo je ukupno oko 700 svećenika koji su prošli kroz Tjedan, a oko 550 ih je stalno aktivno pratilo rad Tjedna.

Od gg. biskupa i nadbiskupa odazvali su se našem pozivu i, barem djelomično, sudjelovali: Msgr. Franjo **Kuharić** (Zagreb), Msgr. Frane **Franić** (Split), Msgr. Josip **Pavlišić** (Rijeka), Msgr. Mario **Oblak** (Zadar), Msgr. Karmelo **Zazinović** (Krk), Msgr. Ćiril **Kos** (Đakovo), Msgr. Pavao **Zanić** (Mostar), Msgr. Ivo **Gugić** (pomoćni biskup Split—Makarska), Msgr. Josip **Lach** (pomoćni biskup Zagreba), Msgr. Mijo **Škvorc** (pom. bisk. Zagreba), Msgr. Joakim **Segedi** (pom. bisk. križevački) te Msgr. **Rendić** (gen. vikar Bara). Biskupi J. **Herbut** (Skopsko-prizrenski) i D. **Nežić** (Istra) telegramski su pozdravili sve sudionike i zaželjeli uspješni rad. Radu Tjedna prisustvo-

vao je i Mons. Vlado **Stanković**, voditelj inozemne pastve koji je naknadno sav rad našeg TP Tjedna pomoću naših izabраниh predavača prenio među naše svećenike u inozemstvu. Radu Tjedna prisustvovali su i predstavnici Prvostolnog Kaptola zagrebačkog i predstavnici redovničkih zajednica, provincijali (karmelićanski, franjevački, konventualski, isusovački, dominikanski i kapucinski).

Od drugih kršćanskih zajednica Tjednu su prisustvovali predstavnici evangeličke crkvene općine u Zagrebu (gosp. Lukša), te predstavnik Pentekostalne kršćanske zajednice u Zagrebu (Mag. teol. P. Kuzmić i dr. Špis). Od muslimanske vjerske zajednice počastio je našu sredinu njihov predstavnik imam Š. Omerbašić.

Dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta pozvao je na TP Tjedan Msgr. Mario **Cagna**, pronuncija Svete stolice u Jugoslaviji. Pronuncij je na poziv pismeno odgovorio:

»Poštovani gospodine Dekane! Zahvaljujem Vam za pismo od 16. siječnja ove godine, kojim mi saopćujete i ujedno pozivate da prisustvujem Teološko-pastoralnom tjednu za svećenike što ga priprema Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu. Zao mi je, ali neću se moći odazvati Vašem pozivu, jer sam upravo vezan nekim obavezama uz Beograd. Pozdravljam i ujedno čestitam Vama i svima koji se zalažu za organiziranje i ostvarenje toga korisnog i potrebnog skupa. Pozdravljam i sve sudionike tečaja i želim da ti dani međusobnih susreta, razgovora, izmjene pastoralnih iskustava i teoloških produbljivanja, ovaj puta konkretno — Misterija grijeha i oslobođenja — budu svima obogaćenje i podstrek za novu revnost i vjernost Kristu i Njegovoj Crkvi. Od srca Vas sve pozdravlja i želi Božji blagoslov u Gospodinu odani

+ Mario **Cagna**, Papinski pronuncij«

Rad TP Tjedna odvijao se po ovom rasporedu:

PRVI DAN: 27. siječnja

- 8,30 Otvaranje Tjedna: dekan Dr. Tomislav **Šagi-Bunić**
Eventualni pozdravi gostiju Tjedna
Grieh danas. Iskustvo, teološko vrednovanje i pastoralne posljedice — Dr. Marijan **Valković**
- 10,30 **Grieh, Zakon i oslobođenje u SZ i u židovstvu**. — Dr. Adalbert **Rebić**
Grieh, opravdanje i sloboda po Sv. Pavlu — Dr. Bonaventura **Duda**
- 12,00 Koncelebracija
- 15,30 **Osobni grijeh i grijeh grupe** — Dr. Vjekoslav **Bajsić**
- 16,30 Uputstva za rad u radnim grupama. Sastav radnih grupa.
- 17,15 Koncert

DRUGI DAN: 28. siječnja

- 8,30 **Teološki naglasci obnovljenog Reda pokore** — Dr. Ivan **Fuček**
Novi liturgijski čimbenici obnovljenog Reda pokore — Dr. Vladimir **Zagorac**
- 10,15 Rad u radnim grupama (u za to određenim prostorijama)
- 12,00 Koncelebracija

15,30 **Obraćenje i vjera u Evanđelje u sakramentu pokore** — Dr. Anton **Benvin**

16,30 Rad u radnim grupama

17,15 Izvještaj o radu u radnim grupama (u dvorani)

TREĆI DAN: 29. siječnja

8,30 **Kristova ljubav i poslušnost kao čin oslobađanja** — Dr. Tomislav **Ivančić**

Oblici pokore kroz povijest — Dr. Zvezdan **Linić**

10,15 Rad u radnim grupama (u za to određenim prostorijama)

12,00 Koncelebracija

15,30 Rad u radnim grupama

17,15 Izvještaj o radu u radnim grupama (dvorana)

ČETVRTI DAN: 30. siječnja

8,30 Plenarna diskusija:

— dopunski prilozi na temu Tjedna (govore poznati teolozi i praktičari)

— diskusija

12,15 Završetak Tjedna: zaključna riječ dekana Dra. T. **Šagi-Bunića**.

2. DISKUSIJE PO RADNIM GRUPAMA I NA PLENUMU

A. IZVJEŠTAJI O RADU RADNIH GRUPA

Sudionici Tjedna svaki su dan poslije predavanja radili po grupama u kojima su raspravljali pod vodstvom stručnjaka teologa i pastoralaca o temi Tjedna i o temama koje su s tom temom tijesno povezane. Neke su se radne grupe združile tako da ih je radilo devet s ukupno oko 250 sudionika. Svaki dan poslije podne svi su se sudionici Tjedna sastali u velikoj dvorani i ondje saslušali izvještaje o radu pojedinih radnih grupa. Te izvještaje donosimo ovdje.

I. radna grupa

Voditelj je grupe bio Dr. Vjekoslav **Bajsić** a zapisnik je učinio Gjergy **Lush**. U grupi je bilo postavljeno pitanje da li ispovjedna praksa koja još uvijek traje — kazati grijeha svećeniku i od njega dobiti neki odgovor odnosno savjet ili pouku — odgovara današnjem čovjeku, osobito mentalitetu mladog čovjeka. Na to je voditelj odgovorio: Ako je čovjek ikad osjećao potrebu prijateljstva, i to spontanog i iskrenog, to on osjeća danas. Zato bi se ispovijed morala događati u ozračju prijateljstva, spontanosti i iskrenosti. Pitanje je kako današnji čovjek doživljava ispovijed: da li kao ljubav i milosrđe ili samo kao sud i osudu. Isus Krist je rekao onoj grešnici: Mnogi su ti grijesi oprosteni, jer si mnogo ljubila! (usp. Lk 7,48). Penitenta treba primati u ispovijedi s ljubavlju i razumijevanjem kako bi on osjetio i Božje milosrđe i Božju ljubav, onda mu ispovijed neće biti teška. Uostalom danas je psihoanaliza i psihoterapija veoma tražena i ljudi se zapravo pred stručnjakom »ispovijedaju« kako bi ozdravili.

Zatim je bila postavljena jedna konstatacija: Ljudi danas ne idu na ispovijed, jer ne osjećaju krivnje. Voditelj je odgovorio da to može biti, osobito kod nezrelih ljudi koji se ponašaju kao djeca: kad nešto učine, boje se priznati, jer su iskustveno osjetili da ih društvo (Crkva, obitelj, država) odbija i kažnjava. Zato je i u psihološko-terapeutskom pogledu ispovijed jako dobra i korisna: tu se treba čovjek osloboditi glume i biti pred Bogom onakav kakav jest, sasvim svjestan sebe samoga. Ako imam povjerenja u Boga, onda sam siguran da će me on primiti onakva kakav jesam, grešan, slab...

U diskusiji je bilo govora još i o tome kako ljudi sve kažu u ispovijedi, kad imaju povjerenja, i o tome kako ima mnogo onih koji ne znaju što je grijeh. Oni su u tom pogledu za ispovijed nepripravljani. Bilo je potom još govora o tome kako je vjera lijek i od psihičkih bolesti. Vjera može popuniti onu samoću koja često nastaje u ljudima i prouzročuje u njima razne bolesti. Ljudi trebaju doživjeti svoju vjeru jer će samo tako steći osjećaj što je grijeh u njihovu životu. Vjera treba biti shvaćena u pravom smislu. Ako se shvati u krivom smislu — neka slijepa vjera — onda ona u njima stvara komplekse.

Bilo je govora i o tome da li grupna ili osobna ispovijed? Osobna je bolja, jer je tu čovjek sam sa sobom, a ako je grupna, čovjek se može u grupi izgubiti. Ali teško je o tome uopće govoriti, budući da mi danas imamo samo osobnu ispovijed a nemamo grupne pa stoga nemamo ni iskustva u svezi s grupnom ispovijedi.

S obzirom na čin oprostjenja voditelj je rekao: to je čin vjere i tu psihologija nema što reći. Čovjek se kaje za svoje grijehe, zatim ih usmeno priznaje, jer time osjeća olakšanje u svojoj savjesti.

Bila je iznesena i poteškoća: čovjek se ispovijedi, vrati se u svoju stvarnost i opet griješi kao i prije. Voditelj je u odgovoru na tu primjedbu ukazao na potrebu autentične zajednice kakve mi zapravo još uvijek nemamo pa grešnika ne znamo primiti i ne znamo mu u zajednici pomoći. Društvo, okolina, često umjesto da pomogne grešniku gura ga u još veće grijehe i pogreške. Čovjek koji je već po svojoj naravi slab nema ni u društvu, u zajednici, podrške. Zato u zajednicama trebamo jedni drugima pomoći, trebamo u tom pogledu biti solidarni. Trebamo u Crkvi imati interes za **cijelog** čovjeka a ne samo za jednu njegovu stranu, samo za jednu njegovu ulogu koju on uspješno ili neuspješno glumi.

II. radna grupa

Voditelj Dr. Aldo **Starić**; zapisničari Ante **Skračić** i Milan **Milovan**.

Kao povod razgovora bile su neke pripomene s obzirom na održana predavanja ali još više neka pastoralna iskustva iz ispovjedne prakse. Prvog su dana spomenute, npr., neke činjenice koje svećenici vide u primorskim mjestima za vrijeme turističke sezone: tu je osobito uočljivo da se stranci mnogo više pričešćuju od naših ljudi iako prije toga ne idu baš često na ispovijed. Kako to shvatiti i kako prosuditi? Jednostavno kopirati nije dobro. Ali zašto naši ljudi ne idu na pričest? Možda se njima previše naglašavalo da je pričest samo za »čiste«? Možda nisu odgajani da budu odgovorni i u prosuđivanju težine grijeha? Možda bi trebalo preuzeti razlikovanje grijeha, na »lake«, »ozbiljne« i »smrtne« (usp. predavanje dra Valkovića)? Tu je i pitanje odnosa »ispovijedi« i »pričesti«; pa i euharistija je sakra-

menat »oproštenja grijeha«; kako shvatiti »nužnost« ispovijedi prije pričešći? U odgovoru na ovo pitanje osim »dogmatskih« razmišljanja treba imati na umu i »disciplinske« norme (usp. novi Red pokore). Što se tiče grijeha, obraćenja, pokore ne treba ih vezivati samo sa sakramentom pokore nego više paziti da u kršćanima živi duh obraćanja pa makar to ne vodilo odmah sakramentu pokore. Zato se je ova grupa drugi dan ograničila na to da razgovara o tome kako gajiti taj duh pokore, kako gajiti duh obraćanja odnosno koje naglaske dati u naviještanju obraćenja. Naglašena je važnost riječi pa makar to ne bilo u neposrednoj vezi sa sakramentom pokore a pogodna je kao priprava na taj sakrament jer riječ stvara raspoloženje, atmosferu; spomenuta su »pokornička slavlja« koja i ne moraju biti neposredna priprava za sakrament pomirenja; i neka razdoblja crkvene godine zgodna su prilika za gajenje tog duha obraćanja (npr. korizma). Bila je riječ i o tom što naglašavati u govoru o obraćanju koje je trajni proces kršćanskog življenja. Tu je bila šira izmjena mišljenja dok se nije iskristalizirala misao da je obraćanje okretanje k nečemu (nekomu) a ne u prvom redu odvratanje od nečega tako da bi trebalo više govoriti o vrednotama kojima se treba okretati nego jednostavno govoriti protiv zala i grijeha. Za kršćanina je »sažetak« svih vrednota Isus Krist tako da je kršćansko obraćanje u stvari okretanje Nekomu a ne toliko nečemu. Ipak nastaje pitanje prikazivanja vrednote-Krista baš današnjem čovjeku. Treba stoga vidjeti u kojim okvirima, u kojim kategorijama današnji čovjek doživljava svoju moralnu problematiku, što je za tog čovjeka moralna ili moralne vrednote i onda vidjeti da li mi možemo u tim kategorijama navijestiti evanđelje, Isusa Krista. Uz relativan napor uglavnom se je nametnula misao da i naš čovjek izražava svoj moralni ideal s »biti čovjek« što je potkrepljeno i primjerima iz neposrednog života kao i primjerima iz novije crkvene i svjetske povijesti (papa Ivan, Martin L. King...). Ali, da li taj ideal može biti i kršćaninov ideal kao i način govora? Tu je onda pitanje gdje kršćanin »saznaje« što znači biti čovjek. To može biti kršćaninov ideal ako on shvaćanje toga traži u evanđelju, odnosno ako mu je model Isus Krist i njegov »biti čovjek«; to onda nije puk humanizam. Znači da se i evanđeoski zahtjev za obraćenjem može (ili čak mora) danas izražavati u rečenom načinu shvaćanja i govora. No onda se pitanje pomiče na to da se uoči kakav odnosno što uključuje kada kažemo da je Isus bio, ili bolje, ostvario onaj »biti čovjek«. Ovo je pitanje ostalo otvoreno jer je vrijeme isteklo; samo je spomenuto da za Kristov »biti čovjek« treba imati na umu i njegov odnos prema ljudima i njegov odnos prema Ocu.

III. radna grupa

Voditelj Dr. Tomislav **Ivančić**; zapisničar Anton **Barbiš**.

Na početku rada sudionici su se predstavili, jer ih je bilo prilično mnogo (oko 40) a zatim su izglasali da će razgovarati o temi oslobođenja o kojoj je bilo govora u predavanjima.

Postoji li potreba oslobođenja i, ako postoji, od čega se to treba osloboditi? S tim u vezi nastaje pitanje može li se čovjek osjetiti oslobođenim preko ispovijedi? Sudionici iznose svoje osobne muke i muke svojih zajednica. Neki iznose svoja životna iskustva s nekim penitentima (kao na primjer teškim bolesnicima u bolnicama prije operacije); u njima se doista

dogada oslobođenje, oni ga doživljavaju na sebi i daju to naizvan u svojoj okolini primijetiti. Drugi su opet, nastrojeni više pesimistički, nijekali svaku vrijednost dosadašnje ispovjedalačke prakse: strog ambijent, način ispovijedanja, crkvena zapovijed, prisila . . . Čulo se u raspravljanju i to da mi ljude najprije naučimo grijeh pa ga onda oni ispovijedaju. Neki su isticali da ispovijed mora biti slavije kao što je to u biti svaki sakrament. Neki misle da se ljudi uopće ne osjećaju preko ispovijedi i u ispovijedi oslobođeni. Oni zapravo ni ne osjećaju nešto kao grijeh što mi općenito grijehom smatramo kao na primjer pijanstvo, narkomanija, spolnost i slično.

Dugo se zatim raspravljalo što je to konkretno obraćenje ali nije bilo nekih konkretnih odgovora na to. Raspravljalo se i o tome da li čovjek i bez objave ima osjećaj krivnje. Doista, i nekršćani imaju taj pojam. Dakle, on nije vezan uz objavu. I izvan kršćanske objave ima ljudi koji osjećaju krivnju ili govore o krivnji. Ali mnogi taj osjećaj krivnje liječe preko psihijatrije. Jer za osjećaj krivnje kao grijeha pred Bogom je potrebna vjera. Zato je na tom području nužna evangelizacija. Danas kao da manjka vjera u Isusa kao čovjeka. Isusa Krista treba prihvatiti u cjelini: on je zahtjevan ali je i dobar.

Marijan Kovačević je ovaj zapisnik pismeno dopunio u svezi oslobođenja istaknuvši da se govorilo u raspravi i o tome kako je današnji čovjek zarobljen i da ga samo Isus Krist može osloboditi. Kovačević ističe da se ne smije racionalno pristupati vjeri nego da treba konkretno doživljavati Isusa Krista i da se tako onda čovjek oslobađa. Istaknuo je još i to da čovjeka poslije sakramenta krštenja, kojim je još kao dijete bio primljen u Crkvu, treba evangelizirati i omogućiti mu da osobno susretne Krista i da stvori svoju osobnu odluku i da se temeljno opredijeli za Krista. Istina je da se čovjek teško oslobađa od svojeg grešnog života. Zato mu je potrebna milost Boga koji ljubi i oslobađa. Prvo sredstvo da se čovjek može osloboditi jest molitva u vjeri a drugo dakako Duh Sveti koji će ga u svemu voditi.

Drugi je dan grupa raspravljala o nekim praktičnim pitanjima u svezi ispovijedi. Raspravljalo se o tome da li čovjek dobiva oprostjenje i po samom (izvansakramentalnom) kajanju ili je nužno potrebno pristupiti sakramentu. Na to pitanje je bio dat odgovor da kajanje zapravo uključuje i pristupanje sakramentu pokore. Nadalje se isticalo kako je ispovijed dobrim dijelom postala odiozna a to stoga jer neki ispovjednici previše »čučaju« po savjesti penitenata, što svakako nije mudro ni razborito.

U svezi oslobođenja bilo je rečeno da je ono trajni proces. Zato je dobro govoriti **oslobađanje**. Čovjek mora u ispovijedi doživjeti to oslobođenje odnosno oslobađanje. Ako ga ne doživi znači da ga ili ne traži ili mu svećenik ne pomaže doživjeti to oslobađanje od grijeha i od krivnje.

U svezi teme obraćenja naglašeno je da obraćenik treba doživljenu radost pokazati i njome prožet doživljavati mnoge probleme i boli, kao istinski obraćenik.

Bilo je potom još govora i o Duhu Svetome kako on pojedinca iznutra mijenja, preobražava, obraća i oslobađa a preko pojedinca mijenja i preobražava zajednicu. Za iskustvo Duha Svetoga nije bitno govoriti jezike nego osjetiti i živjeti ljubav prema Bogu i prema bližnjemu. Govorilo se potom još i o karizmatičkim pojavama.

IV. radna grupa

1. zasebna: vodio Jakov Mamić, zapisnik sastavio Dr. Mile Bogović.

Ova je grupa prvi dan prije podne radila zasebno pa je stoga ovdje donesen o radu te grupe i zapisnik zasebno kao što je u isto vrijeme zasebno radila i grupa koju su vodili Dr. E. Hoško i Dr. B. Škunca. Drugi dan, odnosno već prvi dan poslije podne, te su grupe zajedno radile.

Najprije se raspravljalo o temi da li je priznanje grijeha uvjet za opraštanje odnosno oslobađanje. Za oslobađanje od grijeha potrebno je, naime, grijeh spoznati i priznati. No postavlja se pitanje **pred kim** je nužno potrebno grijeh priznati. U predavanju Dra. Ivana Fučeka rečeno je da na bit ispovijedi ne spada reći grijehe svećeniku. Nije li onda bitno za oprostje grijeha grijeh spoznati i priznati ga kao takav **pred samim sobom**? Priznati ga pred drugim je od sekundarne važnosti i više je pedagoška mjera.

Grupa je potom raspravljala o temi: svećenik u ulozi izmiritelja prema novom Redu pokore. Diskusija se odvijala na liniji: 1. stari način ispovijedanja — novi zahtjevi i propisi; 2. ispovijed kao sakrament i kao pedagoško sredstvo.

1. U starom načinu i dosadašnjoj praksi ispovijed se odvijala uglavnom u međusobnom susretu ispovjednika i penitenta. Novi zahtjevi su usmjereni prema što osobnijem susretu njih dvojice. Za osobni susret potrebna je zrela osoba. Zato ljude treba odgajati kao osobe; to osobito vrijedi za katekizaciju mladih. 2. Naglašeno je da su liječenje putem ispovijedi i putem psihoterapije dva različita liječenja. U prvom penitent postaje dionik Božje pravednosti a u drugom on traži pravednost. Jedan i drugi način su korisni za čovjeka. Svećenik se ne bi smio olako oslobađati penitenta šaljući ga k psihijatru, jer psihoterapija ne može nadomjestiti ispovijed. Ispovijed je potrebno tretirati ne samo kao čin nego u prvom redu kao proces (hod) obraćenja.

2. sastavljena od radnih grupa Mamić, Hoško i Škunca. Vodio je Dr. Bernardin Škunca, a zapisničar je bio Jakov Mamić.

Prvi dan

Pošto smo izvršili stapanje grupa, osjetila se potreba kraćeg upoznavanja. Nakon toga smo pristupili komuniciranju našeg odvojenog prijedp dnevnog rada. U toku raspravljanja zaustavili smo se najviše kod teme: ako je grijeh znak nevjere, nije li sakrament izmirenja znak i čin vjere i proces u vjeri? Ako je to tako, zašto je uopće važna osoba svećenika? I zašto se događa da naši vjernici nerado vraćaju na ispovijed i da ne osjećaju neku radost izmirenja nakon toga?

Sudionici su naglasili da je sakrament pomirenja motiviran vjerom, ali se (uvijek) događa preko susreta sa svećenikom: to je i susret dviju osoba. Stoga vjerujemo da o kvaliteti tog susreta (ozračje slobode, osjećaj nepodređenosti, ljudska zrelost, prijateljski susret) ovisi i dojam kojeg će taj susret ostaviti na izmirenika a to će se adekvatno odraziti na volju radosnog povratka. Iz diskusije je izišlo mišljenje da je potrebno da svećenik, posrednik izmirenja, ima tzv. **empatični** stav prema osobi izmirenika, jer da bi se tako najbolje mogao stvoriti uvjet dobrog dijaloga među osobama. Grupa se složila da u tom duhu nastavi sutrašnji rad.

Drugi dan

Kao što je dogovoreno, grupa je počela svoje razmišljanje određujući поближе značenje empatičnog stava u svećeniku prilikom vršenja sakramenta izmirenja (misli se na aurikularni oblik ovog sakramenta). Taj **empatični** stav uvelike bi pomogao da ispovijed bude doživljena kao susret s Bogom i Crkvom preko svećenika, te je koristan u stvaranju optimizma za daljnji hod vjernika.

1. Takozvani **empatični** stav uključuje u sebe niz elemenata od kojih izdvajamo najvažnije:

— sposobnost slušanja drugoga u smislu **čuti** drugoga je bazični zahtjev tog stava;

— pokazati **interes za drugoga**, ne usredotočiti pažnju na sebe ili grijeh, nego realno pokazati drugome da mi je do njega stalo;

— biti **prisutan** drugome, a to pokazati pažnjom, čak i držanjem tijela;

— shvatiti **sadržaj** dijaloga, grijeh, problem;

— shvatiti **muku**, tjeskobu koju vjernik nosi u sebi a izazvana je grijehom, problemom, ili nečim drugim;

— ovaj stav je za ispovjednika dosta naporan i mučan, ali za vjernika-izmirenika uistinu koristan.

2. Pošto se uočilo kako je to zahtjevan rad, primjećeno je da smo velika većina svećenika nespremni za takvo obavljanje sakramenta izmirenja.

Sudionici grupe su mišljenja da nam je dužnost ulaziti postupno u proces takvog shvaćanja i zauzimanja takvog stava, a to zahtjeva i našu dogradnju u formaciji. Vjerujemo da bi svećenici dosta mogli učiniti ako bi koristili postojeću literaturu s toga područja, organizirali razne regionalne seminare, koristili svećeničke korone ili srodne susrete, više sudjelovali u radu radnih grupa po ovakvim skupovima kao što je TP tjedan, itd. Braća koja se nalaze u redovnom procesu svoje ljudske, teološke i svećeničke formacije, trebali bi biti zahvaćeni time kroz svoj redovni studij, poglavito kada se radi o sakramentu izmirenja kao teološko-pastoralnoj disciplini.

3. Sudionicima se nametnula i poteškoća tzv. »masovnih« ispovijedi: kako stvarati povoljan teren da bi bio priprava za plodno prihvaćanje novog Reda Pokore u nas. Sudionici smatraju da problem i nije toliko vruć ako imamo u vidu djecu i omladinu, jer se s njima može raditi preko prikladnih kateheza o grijehu, oslobođenju i vrednovanju tih stvarnosti, a posebno sakramenata vezanih uz to: krštenje, pomirenje, euharistija.

Osim kateheza spomenuta su i pokornička slavlja promicana bilo od svećenika ili tih mlađih vjernika koja bi omogućila da se braća odgajaju u osjećaju grijeha kao osobnog i komunitarnog zla te o rvijednosti posebno sakramenta izmirenja. Spomenuti su također i nedjeljni euharistijski susreti, kao i razni periodi crkvene godine (advent i korizma) kao prikladni za rad na tom području vjere.

Što se tiče odraslih vjernika (starijih i srednje dobi), osjeća se veća poteškoća, ali i tu ima raznih mogućnosti za stvaranje povoljnijeg vjerskog pristupa ovom sakramentu:

— koristiti nedjeljna okupljanja u svrhu upućivanja i senzibiliziranja svijesti o grijehu i njegovim razmjerima, a također i o značenju sakramenta izmirenja;

— priređivati razna pokornička bogoslužja prikladna njihovom shvaćanju i nivou vjere, naročito prije tih »masovnih« isповijedi.

— pomicati polako kriterij vrednovanja vjerske prakse u župskoj zajednici: prijeći sa kriterija broja, na kvalitetu pripreme samog događanja sakramenta, te u tom smislu stvarati novi, povoljniji mentalitet kao prikladnije ozračje za rast mlađe braće.

Sudionici su mišljenja da ne bi bilo razborito dokidati sadašnju praksu »masovnih« isповijedi, nego je postupno mijenjati u bolju, čineći prijelaz počev od najmlađih vjernika.

4. Grupi se nametnulo pitanje isповijedanja **pod misom**, jer je i ta praksa dosta uvriježena u našim mjestima. Ovdje je bilo različitih reakcija, no diskusija se kretala u ovom pravcu: ni nju ne treba jednostavno dokinuti, već odgajati vjernike i sebe razvijajući pozitivne oblike (o kojima gore), tako da bi se načinio normalni prijelaz u ono što zahtjeva duh novog Reda Pokore.

U tom smislu pao je i ovaj prijedlog u grupi: u gradovima i većim centrima, gdje vjernici gravitiraju, bilo bi dobro stvoriti neka središta koja bi imala u svojim programima rada i brigu za stvaranje boljih uvjeta događanja sakramenta izmirenja. Ta središta bi mogla priređivati prikladna pokornička slavlja, predavanja, dati veći broj i stručnije svećenike. To bi se moglo događati npr. jedanput tjedno, a vjerujemo da su samostanska središta za to veoma pogodna. Čini se da bi ovo moglo rasteriti isповijedi **pod misom**, a i doprinijeti boljem izmirenju.

Pitanja sudionika grupe za plenarnu diskusiju:

1. Da li se može biblijska riječ: ako ne budete činili pokoru, svi ćete izginuti! spojiti (načiniti vezu) sa sakramentalnom pokorom u smislu zadovoljštine?

2. Da li ono iz Evanđelja: idi i ne griješi više! može biti prerečeno: idi i vrši kreposti u kojima si grijehom nedostajao? — što drugim riječima znači: vršiti pokoru, dati zadovoljštinu!?

3. Da li se **obredno** mogu spojiti sakramenti euharistije i pomirenja?

4. Koja je vrijednost odrješenja iza pokajničkog čina na početku mise?

Mišljenje sudionika grupe: Svetopisamski govoriti o temelju pokore-zadovoljštine, znači samo naslućivati to, a ništa se preciznije sa te razine o tome ne može reći.

Crkvena je praksa, od pamtivijeka, naglašavala zadovoljštinu-pokoru. Vjerujemo da bi tu zadovoljštinu-pokoru trebalo shvatiti u duhu hvaljenja Boga: odaj hvalu Bogu za djelo izmirenja.

Primjedbe na Tjedan:

1. Čini nam se da bi bila korisna suradnja predavača i animatora u stvaranju programa Tjedna, jer bi se Tjedan mogao bolje osmisлити i učinkovitije iskoristiti.

2. Čini nam se da je nedostajao psiho-pedagoški pristup sakramentu pokore, stoga sugeriramo da se nekoga stručnjaka zaduži da barem za Zbornik izradi jedno predavanje o tome i u tom pravcu da bismo mogli imati »zaokruženu« sliku grijeha, oslobođenja i kroz sakramenat pokore.
3. Čini nam se da bi bilo dobro da je održano i jedno pastoralno predavanje u smislu primjena novog Reda pokore, iako vjerujemo da je dobro da **ovaj tečaj** zadrži ovakav (pretežno teološki) naglasak jer je to jedinstveni tečaj na nacionalnom planu.

V. radna grupa

Voditelj Lic. Josip **Baričević**, a zapisničar Drago **Bosnar**.

Prvi dan

Nakon kraćeg međusobnog upoznavanja započinje diskusija koja dobiva ove tendencije:

- polaženje od vlastitog iskustva što se tiče oblika ispovijedi (bilo starog bilo novog obreda),
- sakramenat ispovijedi promatra se kao individualni i kao skupni čin,
- pitanje učinkovitosti novog odnosno starog oblika ovog sakramenta,
- primjenjivanje tog sakramenta na općem planu župe i na planu podskupine u župi.

Većina sudionika izražava simpatije prema novom obliku sakramenta pokore. Termin »ispovijed« zamjenjuje se novim terminom: sakramenat pomirenja. Neki koji već imaju iskustva s novim obredom tog sakramenta zaključuju da se taj novi oblik nikako ne bi smjelo promatrati kao tehničko sredstvo, pomagalo. Ističe se potreba dubljeg proživljavanja novog mentaliteta što ga nudi novi obred sakramenta pomirenja. Neki strahuju da bi površinskim promatranjem i primjenjivanjem u praksu ovaj sakramenat mogao zalutati u slijepu ulicu što se događa s euharistijom, odnosno s liturgijskom reformom. Nakon poduljeg vremena prelazi se na traženje kvaliteta novog oblika sakramenta:

Oni koji imaju iskustva (uglavnom iz južne Hrvatske) iznose primjere: u jednoj župi (ili župama) svećenici skupa s narodom osobno vrše čin ispovijedanja, odnosno aktivno se uključuju u cijeli tijek slavlja tog sakramenta. Animator pripominje kako novi obred (oblik) pruža veću mogućnost doživljavanja sebe kao osobe, osobe u zajednici koja hoće slaviti Boga.

U traženju kvaliteta novoga kritizira se stari oblik koji da je: vrtnja u krugu bez perspektive trajnoga rasta, shvaćanje grijeha u odnosu čovjek-Bog a ne i čovjek-čovjek. Uz to novi oblik, skupni, može se olako shvatiti: kao bijeg od sebe, površno poravnavanje međusobnih odnosa, bez egzistencijalnog svjedočenja.

Među prisutnima pred kraj prvog radnog sastanka osjećala se muka u traženju. Netko pripominje da se nalazimo više pred korigiranjem osobnog stava naspram tog sakramenta, nego njegovim primjenjivanjem na zajednicu. Svećenici, koji su s malim iskustvom života u zajednici (kako međusobno tako i s narodom) trebali bi prvenstveno sami raščistiti svoje stavove.

Diskusija potom poprima karakteristike kazuistike i didaktike. Ipak iz svega proizlazi nešto vredniji zaključak: Sakramenat pomirenja potrebno

je shvatiti kao proces a ne tek kao pojedinačni čin. On je hod prema sebi, Bogu i drugima. Slavlje sakramenta pomirenja, bio bi iskaz želje hodati, uvijek iznova; hod u koji se ugrađuju i naši grijesi (pedagogija grijeha), hod u kojem uvijek postoji nada.

I još jedna novost novoga oblika sakramenta pomirenja: svećenici su njime zaskočeni (i teoretski i izazvani praksom, ako ga primjenjuju) poticajima odozdo; rađa se svijest suodgovornosti ili barem solidarnosti.

Drugi dan

Sudionici grupe zadržali su se na jučerašnjim temama (liturg, primjena novog obreda pomirenja, ostvarivanje tog pomirenja u konkretnom životu i pomirenje kao proces dozrijevanja). Konstantiran je nizak stupanj oslobođenosti koja se očituje na razne načine, a s tim u vezi izražena je potreba za konkretnim događanjem **oslobađanja**, koje bi se trebalo ostvariti u nama i u sredini u koju ćemo se uputiti po svršetku tečaja.

Istaknut je korisni vid eventualnog progonstva izvana i prijekora sa strane, koji kao vanjski faktori utječu na veću ujedinjenost zajednice — Crkve.

Pomirenje nije jednokratni čin već proces rasta u zrelosti k istinskom bratstvu i miru. U tom smislu obraćenje znači: uključiti se u proces dozrijevanja. Zrelost koja se očituje samo kao osobna (na polju vlastitog rada i interesa) zapravo je manjak istinske duhovne zrelosti.

Međusobni nesporazumi nastaju prenošenjem negativnih utisaka o osobama s kojima smo imali neuspjeli kontakt. Tom nesporazumu pogoduje širenje osobnih, štoviše, subjektivno loših slika o bilo kome izvan i unutar Crkve. Stoga se stupanj naše oslobođenosti i zajedništvo može očitovati u tome kako druge prihvaćamo u njihovoj različitosti. S obzirom na čovjeka grešnika rečeno je da ga treba kao grešnika shvaćati ne nijećući mogućnost da je stanje bližnjega zagonetnije no što si mi to možemo predstaviti. Njegov je razvitak (proces dozrijevanja) u Božjim rukama te valja s obzirom na drugoga uvijek imati nade.

Izražena je želja da se ne zapusti pobudni govor o odnosima među svećenicima (dijeceze i redovnika). Grupa je složna da je vrijedno međusobno se prigodice poticati i na molitvu u tu nakanu.

Potreban je stav poniznosti kad se nađemo pred drugim (bilo da se radi o grupi ili pojedincu) i tako omogućiti plodan susret. Radi se o poniznosti koja omogućuje da drugoga uistinu čujemo, shvatimo. Komunicirajući se drugima, i samima sebi postajemo jasniji, a to ujedno predstavlja i naš rast.

Konstatirano je da se općenito ne inzistira na jednoobličnosti sakramenta pokore kad bi to značilo ograničavanje. Pomirenje se događa na različite načine i u različitim prilikama pa tako i sa različitim intenzitetom. Daje se više slobodnog prostora različitosti i invenciji.

Različiti su ukusi i reagiranja pred problemom provođenja u praksi: jedni se ne mogu tek tako odreći nastojanja da provode ideal koji je predložen i zacrtan novim uputama o pomirenju, dok se drugi zalažu više za metodičnost, organskičko razvijanje već prema realnim mogućnostima.

Kroz povijest različito se shvaćao grijeh, pa onda i sakrament pomirenja. Danas čovjek dolazi k svećeniku da se posavjetuje a ovaj se nađe na mucu da mu ukaže na moguće putove rješavanja njegove zamršene proble-

matike. U našem je razgovoru taj problem došao do izražaja u ovom primjeru: Ako je netko pravno istupio ili je isključen iz Crkve (zbog drugog civilno sklopljenog braka), što bi trebalo u tom slučaju učiniti? Nemamo nikakvo pravo takva čovjeka u ime Evanđelja osuđivati kao što ga ne možemo ni pohvaliti da je na dobrom putu. Dobro je u takvim slučajevima uputiti čovjeka na odgovorno preispitivanje vlastitog stanja pred Bogom. Tako rješavanje problema te naravi ne svršava juridičkim rasuđivanjem, već se ostavlja prostor govoru o Božjem milosrđu. S druge strane valja dati svjedočanstvo da se radi o ozbiljnim stvarima i da Crkva ne može nipošto odstupiti od poklada istine koju je od Krista primila.

Raspravljalo se o sakramentalnosti pokajničkih čina na početku i tokom slavljenja euharistije kao i u drugim sakramentima kršćanskog života molitve i djelovanja. Rad smo završili zajedničkim slušanjem perikope o milosrdnom Ocu (Lk 15).

Grupa gleda uspjeh svoga rada u bogatoj izmjeni shvaćanja i stavova koji se odnose na spomenutu problematiku, čije rješavanje, doduše, iziskuje mnogo dublje moralno, dogmatsko i ekleziološko sagledavanje. Zadovoljni smo što je uočeno međusobno slaganje da u svom djelovanju treba biti brižno strpljiv to jest biti neumoran slušatelj čovjeka koji se preko svećenika otvara Bogu.

VI. radna grupa

Voditelj Zvezdan **Linić**, zapisničar Ivan **Gavran**.

Prvi dan

Poslije kratkog predstavljanja i upoznavanja članova ove grupe animator je predložio da ukratko razmotrimo dosadašnja predavanja i zajednički pronađemo temu za rad u grupi.

Neki su sudionici predložili temu **Novi obred pokorničkog bogoslužja**. Raspravljalo se o tome kako pokorničko bogoslužje uklopiti u euharistiju a da sve to ne traje previše dugo, jer je izvan mise veoma teško skupiti vjernike na pokorničko slavlje. Animator je mišljenja da bi se pokorničko bogoslužje moglo uklopiti u službu riječi u euharistiji, premda nedjeljna misa baš nije prikladna za ispovijed. No mi u toj situaciji ne možemo drugačije učiniti.

Zatim su sudionici iznosili osobna iskustva. Pokorničko se bogoslužje može veoma dobro primijeniti u stanovitim prilikama kao što su Božić, Uskrs i slično (svećenik iz Zadra). Zatim i na hodočašćima u Gospinim svetištima kamo dospije mnogo svijeta poželjno je obaviti izvan mise pokorničko bogoslužje. Ciklostilom se može umnožiti kratki pobudni ispit savjesti. Predloženo je u diskusiji da bi katolički tisak trebao više o tom sakramentu izvještavati.

Poslije toga izneseni su neki opći principi, neke bojazni ili preporuke, kao na primjer:

— Dobro je što biskupska konferencija još nije obvezala svećenike na obnovljeni Red pokore, jer za to još nije sazrela situacija. Veoma je dobro što je o toj temi raspravljao ovogodišnji Tjedan.

— Obnovljeni Red pokore izvanredno je dobar, ali ne treba zanemariti ni onaj tradicionalni oblik individualne ispovijedi. Ispovijed bi trebala

postati susret osoba, mjesto razgovora, traženja, ili čak savjetovanja. Svećenik ispovjednik bi za to dakako trebao biti dobro pripravljen i spremljen.

— Kod skupnih, masovnih ispovijedi trebalo bi ići za tim da se podigne kvaliteta ispovijedanja.

— Ispovijed izvan ispovjedaonice lakše prihvaćaju mladi i više je simpatiziraju.

Vjernike moramo naučiti što je to osobni a što socijalni grijeh i odgojiti ih kako i kada se treba ispovijedati. Pri tom ih upućivati na nove oblike ispovijedanja. Dakako, potrebno je da se za to i sami prije odgojimo.

Grupa je odlučila postaviti neka pitanja na plenarnoj diskusiji, kao na primjer: Kako je s pitanjem općeg odrješenja, da li je ono u nas za uvijek pokopano? Kod nas — drže naši biskupi— nije to još potrebno, a ipak bi i kod nas, u osobitim okolnostima i uvjetima opće odrješenje bilo veoma potrebno i situacija je za to povoljna i zrela.

Drugi dan

Drugi je dan grupa raspravljala o novim oblicima pokore. O tome se raspravljalo na temelju iskustva. Osobito je naglašeno davanje sakramenta pokore u socijalnom vidu na primjer kod posjeta bolesniku. Trebalo bi pročitati odlomak iz Svetog pisma, pa članak iz Kane, pokloniti penitentu kakvu pobožnu knjigu . . . Izražene su bojazni: kako bi to ljudi primili; oni za to još nisu odgojeni. U diskusiji je naglašeno da je potreban oblik ispovijedi koji najviše naglašava obraćenje (metanoju) i koji penitente odgaja u vjeri.

VII. radna grupa

Voditelj Dr. Božo **Bulat**, zapisničar Gabriel **Štokalo**.

Prvi dan

Nakon kratka upoznavanja pristupili smo raspravi izabравši temu: ispovijedanje u praksi. Naglasci raspravljanja su se kretali ovako: iz prakse, s terena, treba biskupima dati vjernu sliku stanja u svezi vjernikova i svećenikova gledanja na grijeh, sakramentat izmirenja i čitavu ovu problematiku. Treba stvari promatrati i snimiti sa svih aspekata: psihološkog, sociološkog, religioznog . . . Na toj osnovi izrađena buduća Instrukcija naše BK o obnovljenom redu pokore mora doći na vrijeme u ruke svećeniku da bi je mogao razumjeti, usvojiti i primijeniti. U međuvremenu potrebno je da sam duh novog Reda pokore i osobito njegovi naglasci ljubavi, milosrđa, liječenja, eklezijalnosti . . . sve više ulaze u ispovjedničku praksu.

Zatim smo prešli na razgovor o konkretnoj situaciji na našim terenima. U grupi je bilo i redovnika i dijecezanskih svećenika i to s različitih strana naše domovine tako da je bilo moguće dobiti što bolju sliku. Ustanovili smo da se iz dana u dan osjeća sve jače opadanje osjećaja za grijeh u pravom vjerskom smislu. Pojam grijeha se u praksi brka s psihogenim psihozama i osjećajima krivnje.

Razgovarali smo o tome kako djeci i mladima dati pravi pojam grijeha. U tu svrhu je potrebno prije svega dati mladima pravi pojam Boga i naših odnosa s Bogom. Nezgodno je ako djeca dobiju pojam Boga kao stražara, osvetnika, kaznitelja, kojim roditelji plaše svoju djecu, a od vjeroučitelja

dobiju opet drugi pojam o Bogu. Nažalost, onaj pojam koji su prije dobili, u obitelji, ostat će im dublje zasječen u pameti i lako će prouzročiti prijelaz na ateizam koji u tom slučaju doista doživljavaju kao oslobođenje.

Nametnulo se pitanje kako odgojiti odrasle. Vidjesmo da se ovime vraćamo tematici ranijih Tjedana, ali nastavismo razgovor o tome, sada prvenstveno pod ovim novim vidom te napomenusmo:

1. Najprije je potrebno mladima pomoći da pri prijelazu iz osnovne škole u srednje ostanu u vezi sa svećenikom, s Crkvom, sa sakramentima, da pohađaju primjernu vjersku pouku (vjeronauk za mlade ili za studente). Ovo se može postići — i negdje se odlično postizava — preko malih grupa. One će biti najefikasnije sredstvo, osobito u urbanim sredinama, za evangelizaciju. Osobito veliku važnost pri tom imaju zajedničke molitve mladih, biblijski kružoci i slično (o tome je inače izvrsna analitička studija od G. Scarvaglieri, *La formazione alla vita religiosa oggi*, Roma 1975. i G. Stokalo, *Odgoy za redovnički život danas*, ciklostilsko izdanje Tajništva VVRPJ, u pripremi).

2. Starije možemo s jedne strane priključiti preko djece a s druge strane preko duhovnih obnova (= duhovne vježbe). Poučavati ih možemo preko liturgijskih katekeza, posebnih pouka i osobnih kontakata u ispovjedima. Spomenusmo početna iskustva okupljanja starijih na posebne vjeronaučne pouke u Krčkoj biskupiji koja su barem u nekim župama pokazala dobre plodove.

Drugi dan

Nastavili smo s iznošenjem naših iskustava i zapažanja s terena u svezi problematike grijeha i izmirenja.

Općenito se zapaža, i to ne od jučer, poteškoća u svezi očitavanja grijeha svećeniku ispovjedniku. To se zapaža posebno kod mladih u doba povlačenja u njihov nutarnji svijet. Uvijek, a posebno u tim slučajevima, svećenik ispovjednik mora se pokazati kao prijatelj penitentu; on mora — kako se to u psihologiji kaže — **empatički** pristupiti penitentu to jest mora ući u njega, staviti se u njegovu kožu, govoriti njegovim rječnikom i baratati njegovim kategorijama.

Što se tiče uloge djelatelja odrješenja rečeno je u diskusiji da ta mora biti uzvišena. Tumač i djelatelj Božjeg milosrđa mora penitentu dati naslutiti uzvišeno lice milosrdnog nebeskog Oca koji nije i ne može biti identično s licem ispovjednika. Konkretno penitent mora osjetiti ispovjednika i Boga kao svoje prave prijatelje pa će im se lakše otvoriti.

U ovom kontekstu spomenusmo i neotuđivo pravo svakog čovjeka na jedan dio svojeg dubokog nepovredivog intimiteta, rekao bih, svetišta duše u koje ulazi samo Bog. Ispovjednik mora s jedne strane to poštivati a s druge strane treba penitentu otkriti i one njegove podsvjesne motive. Očito nije dovoljno samo registrirati samooptužbe penitenata nego im pomoći da se od zla oslobode. Neki problemi mogu se rasvijetliti u zajedničkoj pripravi na ispovijed a neki skoro uvijek zahtijevaju još posebnu pažnju, posebni i duži razgovor. Ovaj je pak često onemogućen radi velikog broja penitenata. Spomenusmo u diskusiji iskustva kako neki pozovu penitenta na posebni razgovor, dakako dogovorno s penitentom, i u razgovoru rješavaju probleme.

Pomišljamo i na to da bi se penitentu moglo kao pokora zadati ili predložiti naknadni razgovor sa svećenikom o tom problemu koji je penitent iznio u ispovijedi.

Govorili smo potom o suvišnim i čestim ispovijedima osobito naših starija, iz pobožnosti, pa ustanovismo da je lako kroz propovijedi i katekeze takve osobe preodgojiti. Poučiti treba te osobe da mogu pristupati k pričesti i bez česte ispovijedi ako za nju ne postoji potreba. Raspravljali smo i o tome da li je baš dogmatski sigurno da se mora očitovati ispovjedniku sve teške grijeha. Mi to nismo ni pokušali dogmatski rješavati. Naša se diskusija o tome kretala samo na pastoralnom i praktičnom planu te smo se doticali ovih misli:

1. Ako to očitovanje grijeha ne bi bilo dogmatski nužno, zašto bi Crkva na tome toliko inzistirala i taj tako teški teret ljudima nalagala.

2. U svakom slučaju nikada ne bi službenici Crkve smjeli uskratiti mogućnost izričitog očitovanja grijeha onom vjerniku koji bi to zakonito tražio.

3. U pretpostavci da bi se utvrdilo da se može davati i skupno i čak pojedinačno odrješenje samo na temelju općeg priznanja griječnosti (na pr. »Teško sam sagriješio, kajem se, odlučujem se popraviti i molim vas za odrješenje!«), postavlja se pitanje takve nazovimo je hipotetske ili optativne prakse naprama uhodanoj praksi očitovanja pojedinačnih grijeha.

a. Jedan dio naše grupe bio je mišljenja da bi se na takav način povratili u crkvu mnogi tzv. rubni kršćani. Drugi su mislili da bi to u nekim sredinama na početku možda bilo dobro, ali da bi u daljnjoj budućnosti to dovelo do još većeg ohlađenja tih istih rubnih kršćana.

b. Za redovite kršćane u posebnim slučajevima — koji ne bi smjeli preći u redovitu praksu — većina se sudionika u grupi izjasnila za podjeljivanje odrješenja bez naknadne obveze očitovanja svih teških grijeha.

c. Uza sve to cijela se grupa složila u tome: obzirom na sve naravne, psihološke, religiozne i sakramentalne prednosti prave osobne i dijaloške ispovijedi u duhu novog Reda pokore trebalo bi nju promicati u duhu novog Reda pokore pa čak i u slučaju mogućnosti dobivanja odrješenja bez očitovanja grijeha.

Na kraju smo još ukratko vrednovali sam rad naše grupe pa smo ustanovili mnoge pozitivne strane a i negativne osobito to što je grupa mijenjala od sastanka do sastanka svoj sastav pa čak i mjesto sastanka.

VIII. radna grupa

Voditelj Dr. Josip **Ladika**, zapisničar Ivan **Zirdum**.

Sudionici grupe složili su se da raspravljaju o **Revalorizaciji sakramenta pokore u katekizaciji mladih**. U tom smjeru preispitali su uzroke zbog kojih mladi općenito zaziru sve više od dosadašnje prakse sakramenta pokore i pokušalo se ukazati na neke smjernice koje bi katehetama bile na pomoć za prihvatljivije i suvremenije vrednovanje pokore u svijesti mladih.

Grupa je uočila neke poteškoće kod mladih koje priječe praksu sakramenta pokore danas. Smatra se da je to mladenačko razdoblje kad se čovjek zatvara u sebe i u svoju intimu te svoj intimni život teško drugome priopćuje. Nije svjestan da mu Krist u zajednici vjernih može pomoći da se oslo-

bodi i da potpunije živi svoju mladost. Često su puta uzrok i sami ispovjednici koji za mladog čovjeka na neprihvatljiv način vrše svoju posredničku ulogu kod tog sakramenta. Potrebno je pripomenuti da je i uhodana praksa — način ispovijedanja a katkad i mjesto — za mentalitet mladih neprihvatljiva te tako sakramenat pokore ostaje doživljen kao teret i manje-više slijepe vršenje jednog pozitivnog zakona Crkve.

Na temelju gornjih negativnih konstatacija radna grupa je usredotočila svoja razmišljanja u ukazivanje na pozitivne čimbenike u revalorizaciji pokorničkog bogoslužja kod mladih. U zajedničkom razmišljanju došli smo do spoznaje da je neophodno potrebno slijedeće:

1. Odgajati obitelj koja je nenadoknadiivi čimbenik odgoja mladih za vrednovanje sakramenta pokore. Već od malena treba da u svijest djece roditelji usade osjećaj kajanja za krivicu i praštanje za naneseu uvredu. Bez ovog utjecaja roditelja, dubinska psihologija pokazuje, da ni naša kateketska pouka o sakramentu pokore neće naići na plodno tlo.

2. Smatramo da kateketa već u prvim razredima mora vjeroučenicima zornije i psihološki prihvatljivije navijestiti Krista osloboditelja koji se takvim prikazuje upravo u tom sakramentu. To je momenat kad će djeca živo početi doživljavati Krista kao prijatelja kojemu se povjerava ono što mu je najteže, doživljava istinsku radost i pomoć za daljnji životni hod. Treba već kod prve ispovijedi djeci omogućiti u svjetlu smjernica obnovljenog Reda pokore nove oblike slavljenja sakramenta pokore.

3. Moramo nastojati mladima u sadašnjem trenutku svim svojim kateketskima naviještanjima obznaniti Krista kao istinskog osloboditelja i stvarnog usrećitelja njihove mladosti koja teži svojoj punini čovječnosti i da se oslobođenje događa u zajednici vjernika, u zajednici koja se kaje, priznaje svoje slabosti i teži za promjenom života na bolje. Preporučamo stoga da naši stručnjaci izrade prikladne katekeze za mlade obzirom na taj sakramenat. Mali ključ Biblije je pokušao u tom smjeru. U tom smislu bi trebalo izraditi nekoliko obrazaca pokorničkog slavlja, prilagođenih za mlade. To smatramo neophodnim zahtjevom svoga vremena, jer ostvaruju nužnu dispoziciju u mladima kako bi ispravno mogli doživjeti sakramenat pokore. Ne skrivajmo da je to velik teret za svećenika, jer to iziskuje mnogo truda da se uspješno ostvari.

XI. radna grupa

Voditelj Zvonimir Bonaventura **Šagi**, zapisničar Marin **Bajsić**.

Prvi dan

Tema razgovora **Kristovo oslobođenje kao element rasta župske zajednice**. Problematika: Propovijedanje — sakramenti tj. povezivanje sakramenta pomirenja sa sakramentima inicijacije.

Propovijedanje

Propovijedanje bi trebalo usmjeriti u jednom pravcu koji oslobađa. Važno se stoga ograničiti na sadržaj, na poruku, a ne na ono što ljudi vole a ne potiče ih na razmišljanje o svojem životu. Može se govoriti na različite načine koji su dostupni širim slojevima vjernika (na pr. misije, krštenje,

pogreb). Treba izbjegavati u propovijedima naglasak samo na jednom grijehu a da pri tom niz drugih grijeha ne bivaju ni spomenuti a koji ipak možda i više ranjavaju Tijelo Kristovo, Crkvu uopće.

Bitni sadržaj govora o Kristu osloboditelju jest pashalni misterij koji je vidljiv u svim činima i izražajima vjere a posebno je moguće naglasiti ga u adventsko i u korizmeno vrijeme.

Postavlja se problem našeg osobnog iskustva o oslobođenju koje nam je Krist donio i dao. Tek onda kada smo ga kao pojedinci osjetili i iskusili, možemo zajedno rasti u vjeri.

Sakramenti

Sakrament pomirenja nužno je povezan sa sakramentima inicijacije. Stoga ima nužno komunitarni karakter. Ponajprije je, kao »drugo obraćenje«, vezan uz sakrament krštenja koje vodi prema euharistiji to jest k životu s Kristom i s braćom.

U diskusiji su bili iznašani još pojedinačni slučajevi, casusi, iz pastoralne prakse.

Drugi dan

Razgovor se vodio o glavnoj temi koja je bila tretirana u predavanjima. Nastavili smo razgovarati o konkretnim oblicima navještaja oslobođenja što ga Krist nuđa bilo preko propovijedanja bilo preko sakramenta pomirenja.

Bili su izneseni mnogi casusi. Ponajviše je međutim bilo govora o oblicima koji današnjem čovjeku omogućuju da može doživjeti stvarni pristup ili povratak Bogu. Tijekom razgovora i izmjene iskustva bilo je konstatirano po prilici ovo:

— u sakramentu ispovijedi još se uvijek nalazimo na jednoj te istoj praksi. Vjernik koji po sakr. pomirenja optira za Boga, nalazi se pred jednim katalogom grijeha koji mora uzeti u obzir, a koji mu mi nuđamo umjesto Boga. Događa se tako da imamo pred sobom ljude koji se ispovijedaju poput djece, naime po tom katalogu.

— Osim toga tijekom povijesti Crkve bijahu prisutne različite fiksacije grijeha čije se posljedice još uvijek osjećaju. Takva jedna fiksacija je psovka Boga. Jedini grijeh na relaciji čovjek — Bog koji neki ljudi ispovijedaju jest psovka. Čini nam se da je istom takvom fiksacijom ušao u svijest ljudi i grijeh **de sexto**. Tako da neki zlobnici govore kako se cijeli katolički moral svodi na seksimoral a da o propustima, nebrigama, neljubavi prema čovjeku ni ne vodi računa.

Kao neka vrsta zaključka sudionici su iznijeli ove misli:

— Čovjek koji je krštenjem kao prvim korakom vjere i obraćenja ušao u zajedništvo s Isusom Kristom i sa svima onima koji su poput njega prihvatili Krista vjerom, cijeli se svoj život nalazi u kontinuiranom procesu obraćenja. Jer najedanput se ne može obratiti do kraja.

— Potrebno je stoga da u tom svom hodu i rastu u vjeri ljudi susretnu u svim sakramentima, pa tako i u sakramentu pokore, Boga kakvoga je Krist objavio a ne da umjesto Boga susretnu popis grijeha.

— Bio je kao i jučer naglašen komunitarni vid sakramenta pokore i njegova tijesna povezanost sa sakr. inicijacije, nadasve euharistije.

— Na kraju je rečeno da je ispovjednik u prvom redu službenik Božjeg milosrđa a ne sudac istražitelj. On prihvaća čovjeka sa svim njegovim mukama i pomaže mu da u svjetlu Božje riječi vidi svoj život i proživljava svoju vjeru.

Izražena je želja za što više međusobnih razgovora svećenika o svim tim problemima a isto tako da o njima više piše i izvještava katolički tisak.

B. PLENARNA DISKUSIJA¹

Četvrtog dana Tjedna 30. siječnja 1976 održana je po ustaljenom običaju plenarna diskusija o temi Tjedna to jest o grijehu i oslobođenju te, neizravno, i o sakramentu pokore. Najprije su neki predavači održali dopunska predavanja o temi Tjedna, ono naime što prema njihovu mišljenju nije u Tjednu bilo izrečeno a trebalo je biti izrečeno. Dr. Pavao **Žmire** je govorio o euharistiji kao sakramentu koji također oprašta grijehe, Mons. Gjuro **Pukec** govorio je o svećeniku ispovjedniku, Dr. Ružica **Vlahović**, liječnik, govorila je o iskustvu ispovijedi mladih vjernika, Dr. Mato **Zovkić**, govorio je o grijehu i pomirenju u Crkvi, dipl. teol. Živko **Kustić**, urednik Glasa Koncila, govorio je o svetoj marijanskoj godini i vlč. otac Gabrijel **Štokalo** govorio je iz prakse za praksu.

Poslije ovih kratkih i sržnih referata koje donosimo u ovom zborniku na posebnom mjestu (vidi PRILOZI) predsjedavatelj Tjedna dekan Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu Dr. Tomislav **Šagi-Bunić** otvorio je plenarnu diskusiju.

Prvi se javio za riječ starina Juraj **Medved**, vjernik laik iz Osijeka. On je iznio slijedeća svoja zapažanja: Već 35 godina, rekao je on, radim na terenu i imam veze sa svećenstvom i znam vaše probleme i vaše teškoće. U tom smislu ovdje iznosim svoja zapažanja i prijedloge što bi trebalo učiniti. Tema ovog radnog sastanka jest **griješ i oslobođenje**. Ovdje je sve o toj temi izrečeno ali na previsokom naučnom nivou a malo na onom svakidašnjem i praktičnom i konkretnom nivou. Mnogo je rečeno kako liječiti, ali malo ili gotovo ništa — nisam barem čuo — kakve preventivne mjere poduzeti. Govorit ću o jednom konkretnom grijehu s kojim se vi često susrećete. Ja već deset godina skupljam i proučavam grijehe koje smatram najkritičnijima za naš narod a to su **lom i raspad** naših obitelji: djeca na ulicu, ognjišta trnu, jezgra se naroda raspada . . . Treba vidjeti što tu treba učiniti. Studirajući tragične situacije naših obitelji spoznao sam da su uz ostale manje razloge raspada naših obitelji dva osnovna razloga, to jest, **pad vjere i pomanjkanje preventivnih mjera**, koje ne donášate vi nego društvena zajednica. Ali mi moramo zajedno naći načina da od društvene zajednice ishodimo takve preventivne mjere. Naš je zadatak da u takvim situacijama pomognemo. Da li je naše svećenstvo uza sve svoje dužnosti i obveze u mogućnosti ovaj val rušenja obiteljskog života umanjiti ili je za taj zadatak potrebno angažirati sav naš narod. Žao mi je da zbog kratkoće vremena ne mogu stvari obrazložiti. Ali bih htio reći još samo jedno: žalim se što mi vjernici nemamo mogućnosti da u Crkvi aktivno djelujemo; mi u Crkvi skoro nemamo prostora za rad.

Živko **Kustić** je odgovorio ovom starcu ovako: Zahvaljujući ovom hramom katoličkom laiku osjećam dužnost da informiram ovaj skup da isti

već godinama kontaktira s uredništvima i biskupima i ima mnogo brižno skupljenih materijala. Meni je žao što mi u Glasu Koncila nemamo mogućnosti te materijale koje imamo u fasciklima objavljivati. Ali koji put smo nešto od toga objavili. On dobro zna da mi njegove savjete uzimamo u obzir. Tomislav **Šagi-Bunić**: U Kršćanskoj sadašnjosti, u nizu **Svjedočenja 101** postoji objavljen tekst gospodina Medveda (J. Medved-Lj. Cavlek, **Nacrti statuta župe i župskih vijeća ili oživotvoriti župsku zajednicu**).

Terminologija sakramenta pokore

Zatim je postavio M. **Skračić** iz Šibenika jedno pitanje o terminologiji u sakramentu pokore: Mi još ne upotrebljavamo prikladnu terminologiju za sakrament pokore, na primjer mi velimo da se u ispovijedi pomirujemo s Bogom, a trebalo bi reći, i bilo bi dogmatski ispravnije: u ispovijedi nas Bog sa sobom pomiruje. Isto tako mi još uvijek govorimo **oprostenje** a izraz **pomirenje** je daleko bogatiji.

Na to pitanje odgovorio je najprije Ivan **Fuček**, profesor moralne teologije na isusovačkom Filozofsko-teološkom institutu: Odgovorio bih, rekao je **Fuček**, M. Skračiću na njegova dva pitanja koja je on postavio, ovako. 1. da li sakrament **pokore** ili **pomirenja**? Imamo sada novi obrednik koji nosi naslov **Red pokore**. Definicija u br. 2 RP glasi: »Isus Krist u svojoj Crkvi ustanovio je sakrament **pokore** da se vjernici, koji nakon prve kupelji padnu u grijeh, **obnove** u Božjoj milosti i **pomire** s Bogom«. Upotrebljava dakle i jedan i drugi izraz. Kad pogledamo u obnovljeni RP formule A, B, C, čitamo: A. Red pomirenja pojedinih pokornika, B. Red pomirenja više pokornika, C. Red pomirenja više pokornika . . . Dakle, upotrebljen je i jedan i drugi izraz. Izgleda, u obnovljenom RP se preferira izraz Red pokore, sakrament pokore. 2. Bilo je rečeno da se Bog pomiruje s čovjekom a ne čovjek s Bogom. Ima taj izraz duboko ontološko značenje. Ali u br. 31 čitamo i ovo: pojedinačna i cjelovita ispovijed i odrješuje pojedinca redovit su način kojim se vjernici pomiruju s Bogom i s Crkvom.

Vjekoslav **Bajsić** pokušao je razjasniti poteškoću: Ono »vjernici se pomiruju s Bogom« može se shvatiti na dva načina: oni aktivno sebe pomiruju s Bogom ili oni (pasivno) bivaju pomireni s Bogom. Dakle snagom sakramenta vjernici se pomiruju to jest oni bivaju pomireni s Bogom.

Mato **Zovkić** je nadodao: Što se tiče tih naziva za sakrament pokore sigurno je da bismo ga najmanje trebali zvati **ispovijed**, jer je ispovijed samo jedan dio sakramenta pokore. Bolje ga je nazivati sakrament obraćenja, pokore, metanoje, penitencije.

Gledom na terminologiju sakramenta pokore bila su još dva odgovora i to dra Vladimira Zagorca i dra Marijana Valkovića.

Vladimir **Zagorac** je rekao: Sam novi obrednik sakramenta pokore nosi naslov **Red pokore** odnosno **Ordo Poenitentiae**, ne zato što bi on htio ponovno utvrditi da se taj sakrament zove sakrament **pokore** nego želi upućivati na cjelovitu pokorničku praksu Crkve da se ona ne svodi samo na sakrament nego je šira od sakramenta. A unutar te cjelokupne pokorničke prakse baš taj sakramentalni dio zove se sakrament **pomirenja**. To je bolji izraz jer **pokora** označuje prije svega čine pokornika u tom pomirenju. Pomirenje uključuje djelovanje dvojice (Boga i čovjeka).

Marijan **Valković**: Novi obred ide u smislu pomirenja, a naslov obrednika uzet je iz vjerske tradicije (iz nekih prošlih koncila). Iz svega se vidi

da je eklezijalni vid jako naglašen. Htio bih odgovoriti na pitanje što je **effectus primarius** sakramenta pokore. Nakon novijih biblijskih i patroloških istraživanja zadnjih četrdesetak godina jasno je da je to **pax cum ecclesia**, izmirenje s Crkvom, mir s Crkvom. A **mediante pace**, to jest **preko pomirenja s Crkvom** data je i **remissio peccatorum**, to jest **održavanje grijeha**. Treba se najprije pomiriti s Crkvom i u Crkvi, a onda se dobiva i oprostjenje od grijeha. Na Saboru je bilo nastojanja da se to istakne, ali II vatikanski sabor je jednostavno samo htio konstatirati da nam se u sakramentu pokore opraštaju grijesi a nije htio ulaziti u neka teološka pitanja oko sakramenta pomirenja odnosno pokore.

Da li je Isus Krist igdje u evanđelju spomenuo »ispovijed«?

Jedna je gospođica, **Vjera**, pismeno postavila pitanje: »Da li je Isus igdje spomenuo ispovijed i pokoru?« Na to je pitanje bilo više odgovora.

Bonaventura **Duda**: Pitanje je već jučer bilo u diskusiji postavljeno ali na nj namjerno nisam htio izravno odgovoriti. Prije nego odgovorim na to pitanje želio bih upozoriti na jedan poseban vid vjere što sam donekle i u predavanju dodtaknuo. Augustin veli: »**In oculis tuis quaestio mihi factus sum!**« Bono **Šagi** je u grupi rekao da se u praksi pokornik u sakramentu pokore stavlja najprije pred neki katalog grijeha, a premalo je usmjeren na Boga. Meni se čini da sve naše razmišljanje o sakramentu pokore mora biti duboko vjerničko. Duboko sam uvjeren da se čovjek koji bez krivnje ne vjeruje na neki način održuje od grijeha samim time što ocjenjuje kao loše ono što je loše učinio ili propustio dobro učiniti. Mislim da Bog koji i za nj postoji, prihvaća njegovo pokajanje. A vjernik ocjenjuje i vrednuje svoj čin u svjetlu svoje vjere, vjere u Isusa Krista. A vjerovati u Isusa Krista znači prihvatiti Isusa Krista kao onoga koji daje vrijednost stvarima. I prije svakog objektivnog ocjenjivanja grijeha treba čovjeka uvesti u to da Isusa Krista prihvati kao učitelja. I samo onaj koji prihvati Isusa Krista kao učitelja može u njegovu svjetlu ocijeniti svoj i tuđi grijeh, svoj grijeh da se osudi, a tuđi da ga drugome navijesti. Jer konačno svakome samo njegova savjest može biti neposredni sudac u svjetlu riječi Kristove. Ništa nije Bog tako rezervirao sebi kao suditi o grijehu drugih. Ali navješćivati vrednotu Kristovu možemo. Nadalje, vjerovati znači prihvatiti ročište Božje milosti koje je Krist ustanovio. Zato vjerovati ne znači samo vjerovati da u Crkvi postoji oprostjenje grijeha; vjerovati znači pristupiti k ročištu Božjeg milosrđa. Stoga mi se čini da je svakako premalo u diskusijama bila vrednovana vjera.

Na ovaj je odgovor oca Duda nadodao svoj odgovor još i Dr. **Matko Zovkić**: Mislilo sam da će otac Duda odgovoriti na pitanje koje je postavila Vjera »da li je Isus Krist naredio da ispovijedamo grijeh«. Budući da je ta osoba školovana i sigurno čita vjerski tisak, dobro je postupio Duda što nije odmah i izričito odgovorio. Naime nema u Novome zavjetu direktnog teksta u kojem bi bilo rečeno: »morate ispovijedati svoje grijeh«. Ima tekst »Kojima oprostite grijeh, bit će im oprošteni, a kojima zadržite bit će im zadržani« ali nije nigdje određeno ni detaljirano na koji način to treba biti vršeno. S druge strane postoji vjera da Crkva raste u razumijevanju predanih riječi i spasenjskih događaja (DV) pa je zato tridentinski sabor definirao da ta vlast opraštanja znači i govorenje grijeha u tajnoj ispovijedi.

Bonaventura **Duda**: Ja sam na to pitanje upravo zato tako kratko odgovorio jer se na to pitanje mora ili nešto kratko reći ili pak jako dugo. O tome bi zapravo trebalo biti cijelo predavanje. Tridentški sabor definirao je da Crkva ništa ne može mijenjati što je **de substantia sacramentorum**, to jest što je od Gospodina Isusa Krista. A budući da se u sakramentu pokore u Crkvi dosada toliko mijenjalo, znači da sve to nije od Gospodina Isusa Krista. To znači da ni u sadašnjoj praksi ispovijedi nije sve od Krista Gospodina. Ali od Krista jest svakako ono temeljno usmjerenje u ovom sakramentu koje Crkva nikad ne može mijenjati i nije promijenila. Na početku svih naših sedam sakramenata stoji Isus Krist, ali na različite načine. Izričita riječ Kristova **quoad formam** može se navesti samo za dva sakramenta, za sakramente **eharistiju** i **krst**. Ali i inače II vatikanski sabor je ispravio dosadašnje mišljenje da u svemu treba tražiti baš **riječ** Kristovu. Mjerodavni su i Kristovi **čini** (geste). A to pak naša škola prije nije toliko isticala, i odatle imamo toliko poteškoća. Mnogo je toga Krist učinio što nije rekao, a to Crkva za Kristom čini. Treba dakle Kristove riječi uzeti u obzir, zajedno s njegovim činima (**acta, gesta**). Crkva osjeća da je nastavak utjelovljenog Isusa Krista na zemlji. Zato sveti Grgur papa veli: »Ne samo riječi, nego i čini, zapovijedi su!« A u himnu stoji: »Quod in coena Christus gessit — faciendum hoc expressit! . . .«

Adalbert **Rebić**: Dr. Duda je dovoljno jasno odgovorio na to pitanje. Ja bih samo želio ukazati na jedan posebni vid Kristovih riječi u svezi sakramenta pokore i to onaj antropološki odnosno sociološki, horizontalni. Isus Krist je rekao: »Štogađ učinite jednome od najmanje moje braće, meni ste to učinili!« ili (riječi svetog Ivana) »Kako možeš reći da ljubiš Boga a mrziš brata svoga. Jer tko ne ljubi svog brata koga vidi, Boga kog ne vidi ne može ljubiti!« (I Iv 4,20). Prema Isusu Kristu i prema Novome zavjetu uopće naš se odnos prema Bogu definira po našem odnosu prema bližnjemu. Naš se odnos prema Bogu (vertikala) određuje našim odnosom prema čovjeku (horizontala). Pitanje, zapravo primjedbu koju je jučer netko postavio: Što onda s onim Kristovim riječima »Kojima oprostite grijeha, bit će im oprosteni, a kojima ih zadržite, bit će im zadržani«, treba u tom svjetlu gledati. Krist daje svojim učenicima, to jest svojoj Crkvi, vlast koju on i njegova mlada Crkva shvaćaju kao posebni vid **služenja čovjeku**. Oni trebaju čovjeku pomoći da postigne zajedništvo s Bogom, da u sebi i oko sebe ostvari Kraljevstvo Božje. U tome je odnos vjernika Kristova prema čovjeku, bližnjemu, veoma važan. U istom pravcu idu i one riječi u Očenašu: oprost nam duge naše kao što i mi opraštamo dužnicima našim! Isus Krist je svim tim riječima, dakako i svojim djelima, što je Duda veoma dobro naglasio, izrekao i naglasio nešto temeljno, što je poslije uvijek ostalo u Crkvi, to jest da i oprostjenje naših grijeha i izmirenje s Bogom koje nam Bog daje ide preko ljudi, preko Crkve i u Crkvi, shvaćenoj kao zajednici Kristovih vjernika koju jednako sačinjavaju i oni koji imaju službu (eksousian) i oni koji su po njima služeni. Isus nije odredio načine na koje postići, odnosno čovjeku podijeliti, oprostjenje od grijeha nego je Crkva kasnije, i to relativno dosta kasno, odredila u Duhu Svetome načine na koje vjernici postižu unutar Crkve i po Crkvi oprostjenje od svojih grijeha koje su poslije krštenja počinili i, prema tome, izmirenje s Bogom.

Na sve te odgovore je svećenik Nikola **Iverović** primijetio: U svezi pitanja kada je dragi Isus ustanovio svetu ispovijed želim reći: dragi Isus je

ustanovio svih sedam sakramenata, i to je sasvim jasno, i to nitko ne stavlja u pitanje. Ali je dragi Isus rekao one riječi »kojima oprostite grijehе, bit će im oprošteni . . .« svojim apostolima to jest njihovim zakonitim nasljednicima to jest čak i nama svećenicima na terenu. A da mogu znati što bih ja kao svećenik mogao oprostiti nekome, mora mi taj reći što je sagriješio. Crkva je ustanovila formu ispovijedanja. Mislim da sam s ovim odgovorio na ono pitanje: kad je Isus ustanovio ispovijed.

Da li pokajnički čin vjernika i svećenikovo odrješenje na početku mise imaju sakramentalni karakter?

Mato **Lešćić** je svojim pitanjem započeo veoma bogatu i plodnu diskusiju o tome da li ono pokajanje na početku mise sa svećeničkim odrješenjem ima **sakramentalni** karakter. Svi mi svećenici — rekao je on — na početku mise pozivamo vjernike da priznaju svoje grijehе, da se za njih pokažu kako bi pomireni s Bogom mogli čiste savjesti slaviti euharistiju. Želio bih da mi netko kaže kakvu **sakramentalnu** moć i vrijednost imaju ove naše riječi na početku mise i, posebno, ono odrješenje: Smilovao nam se svemogući Bog i oprostio nam grijehе naše i uveo nas u život vječni!

Bonaventura **Duda**: Odveć smo praktički malo učili da se laki grijesi opraštaju na različite načine. Prema tome očito ovaj obred na početku mise raskajanome oprašta lake grijehе.

Pavao **Žmire** koji je govorio o euharistiji i opraštenju grijehа pokušao je odgovoriti na ovo teško pitanje: Što se tiče penitencijalnog dijela mise i što se tiče euharistije uopće moram reći da je naša zapadna liturgija manje sreće nego istočna liturgija. U nekim istočnim liturgijama bio je to jedini način opraštanja grijehа. Individualna ispovijed uopće nije postojala. No to je veoma opširna tematika o kojoj je sada teško nešto kratko reći. Zato sam dao prijedlog da bi to trebalo svestrano proučiti koliko euharistija oprašta grijehе, koje grijehе, kakva mora u tom slučaju biti dispozicija vjernika, kome euharistija oprašta grijehе . . . Tu ne bih mogao dati na sve to ukratko odgovor.

Vladimir **Zagorac**: Prvo: Ovo što je u pokorničkom činu u misi s riječima »Smilovao Vam se svemogući Bog . . .« nije odrješenje u pravom smislu riječi. Dakle, ne može se o tome govoriti kao o odrješenju. Drugo, napomene dra Žmire o euharistiji kao opraštenju grijehа trebalo bi — mislim — ispravni je postaviti ovako: opraštenje bi trebalo staviti u vezu sa cjelokupnom sakramentalnom praksom i sakramentalnom stvarnošću Crkve a ne izdvojiti ga od toga. Samo govoriti o opraštenju grijehа u euharistiji utvrđuje jedno nedostatno shvaćanje opraštenja kao odnosa **Bog — čovjek** a ne kao odnosa **Bog — Crkva — čovjek** pojedinac. Svi sakramenti pa tako i pokora vode k euharistiji kao vrhovnom izrazu Crkve-sakramenta. Crkva je sakrament to jest djelotvorni znak. Pripadati ponovno Crkvi u punom smislu riječi to je sakrament koji posvećuje. Prema tome neki teolozi i Oci govore o tome da je pokora u vidu sakramenta euharistije i da se punina opraštenja grijehа postiže u euharistiji. Pokora spada u taj proces opraštenja grijehа koji svoj vrhunac postiže u euharistiji. U tom smislu bi trebalo govoriti o moći euharistije kao opraštanja grijehа a ne izolirano.

Adalbert **Rebić** primijetio je na to: Prethodni je raspravljач Dr Zagorac rekao na početku da se ne može o onom pokorničkom činu koji je na po-

četku mise govoriti kao odrješenju u pravom smislu riječi. Ja bih primijetio da je ono ipak odrješenje u pravom smislu riječi. Ako ono to nije, onda mi svećenici na početku mise nešto radimo i izgovaramo što nema svoje vrijednosti i učinkovitosti; izgovarali bismo onda neke riječi koje bi bile bez smisla i bez sadržaja. A to ne može biti. Dakle, radi se tu ipak o pravom odrješenju. Samo je pitanje da li taj pokornički čin i odrješenje imaju **sakramentalnu** vrijednost. Tu je u pitanju bio stavljen naglasak, ako sam ispravno shvatio. A da bismo na to pitanje mogli odgovoriti, stvar treba razmatrati veoma naširoko i to u okviru čitave povijesti Crkve posebno pak Novoga zavjeta. Samo ću kratko istaknuti što je već nekako i bilo rečeno. U Novome zavjetu imamo zapravo samo **dva** sakramenta koji se jasno i izričito dadu iz tekstova dokazati a to su krst i euharistija unutar kojih se slave i sadržani su i drugi sakramenti. Ta dva sakramenta, unutar kojih se slave i drugi sakramenti što su se kasnije odijelili i osamostalili, jesu **eis afesin hamartiôn** to jest **na oprostjenje grijeha**. Što se tiče sakramenta krsta to nitko ne postavlja u pitanje: za nj je jasno da oprašta grijeh onome koji ga slavi. Ali što se tiče euharistije, postavlja se to pitanje na koje razni različito odgovaraju. U početku kršćanstva sakrament euharistije je, sasvim je sigurno, opraštao svakome raskajanome grijeh tako te je on mogao slaviti euharistiju: lomiti kruh i blagovati ga. Na početku ne postoji ni na Zapadu praksa posebno, izvan sakramenta euharistije, potihom, na uši, ispovijedati svoje grijeh pa onda slaviti euharistiju odnosno ići na pričest. Išli su na početku jednostavno svi na pričest koji su god slavili euharistiju, jer je bilo nezamislivo slaviti euharistiju a ne pričestiti se. No kasnije se počelo odijeljeno od euharistijskog slavlja slaviti pokorničko slavlje i ispovijedati grijeh kako bi bili dostojni slaviti euharistiju i primiti pričest. A sama euharistija ukazuje po nekim svojim obrascima da je ona na početku bila shvaćena kao moć koja oprašta grijeh čovjeku. Toliki su obrasci još do danas ostali u misi koji na to ukazuju, na primjer: »Jaganjče Božji koji oduzimaš grijeh svijeta«, u samom činu pretvorbe: »za oprostjenje grijeha« i, konačno, sam pokornički čin i odrješenje na početku mise . . . Dakle, euharistija jest **za oprostjenje grijeha**. Konačno, ona je ponazočenje i posadašnjenje Kristove smrti i uskrsnuća i to kao spasenjskog čina kojim je Isus jednom zauvijek oprostio grijeh ljudima. Danas je ipak u praksi Crkve tako da nas ispovijed izvan euharistije, posebno, pomiruje s Bogom i, prije svega, s Crkvom ako smo se teškim grijehom odijelili od Boga. Tako onda možemo blagovati euharistijski kruh i s Kristom se sjediniti. Jer tko se je teškim grijehom odijelio od Boga taj ne može slaviti euharistiju. On se mora po sakramentu pokore prije izmiriti sa Crkvom i preko Crkve s Bogom da bi mogao slaviti euharistiju, to jest blagovati euharistijski kruh.

Tomislav **Šagi-Bunić**: Da odgovorim na bitno pitanje koje su postavili, ja ću reći što je tu sigurno, a što nije sigurno. Prije svega nova liturgijska komisija koja je pravila novi obred mise nije bila u nartu metnula taj pokornički čin na početak mise. Na prvoj sinodi biskupa slavila se misa bez tog pokorničkog čina, ali su onda biskupi prigovorili pa su ponovo uvrstili taj pokornički čin. Prema tome, iz tog se može vidjeti neko mišljenje čitave Crkve. Drugo, što se kaže da je **euharistija »eis afesin hamartiôn«** to jest za oprostjenje grijeha, ona to **sigurno** jest. Sigurno je pak od toga toliko da euharistija nije samo **neki** sakrament, već je to bitan čin Crkve, sakrament po kojemu Crkva živi. Euharistija je vrhunac i vrelo svega dje-

lovanja i života Crkve; po euharistiji je Crkva jedno tijelo Kristovo; spasenjsko djelo Kristovo se posadašnjuje po njoj. Kada Crkva jednog časa više ne bi mogla imati mise, ona više ne bi postojala. To za nas katolike praktički znači kad bi nestao zadnji svećenik, ne bi bilo više Crkve pa makar koliko krštenika bilo, to je naše shvaćanje. A to se ne može dogoditi. Eto, to je sigurno; u tom smislu svakako Euharistija oprašta grijeh, jer po Euharistiji drugi sakramenti, pa i **pokora**, imaju djelotvornu moć. O ostalome se može diskutirati.

Kakvu pokoru zadavati penitentima?

Zanimljivo je pitanje bilo postavljeno u svezi davanja pokore penitentima. Svećenik Vlado **Borić**, iz Bosne: Kad sam ja došao na župu gdje se i sada nalazim rekao mi je dekan koji ondje već 16 godina djeluje kao pastoralni radnik: nemojte muškarcima davati za pokoru **krunicu**, jer oni plate neku baku pa ta umjesto njega izmoli krunicu. Dakle, tradicija se nastavlja, tradicija o kojoj smo čuli u predavanju Zvezdana Linića. Da li bi, pitam, ta pokora bila validna i da li se može to trpjeti?

Anton **Benvin** je pokušao odgovoriti na to pitanje: Prije nego damo načela za odgovor na ovo zadnje pitanje, ja bih se osvrnuo na prethodno pitanje da samo istaknem na kojoj liniji treba tražiti rješenja. Euharistija oprašta grijeh. A da li ih oprašta kao što ih oprašta odrješenje u ispovijedi, odgovorio bih: **ne**, identice, ali **svakako, da**, analogice! Dođe na primjer čovjek s teškim grijehom na misu. I kad ulazi u crkvu (na pr. na Veliki Četvrtak ili Petak), on se skruši, obrati se Bogu, učini savršeni čin ljubavi. On je od tog trenutka opravdan. On sluša potom evanđelje: što on prima od evanđelja, s čime se on susreće u evanđelju, da li se on smije s Božjom riječju susresti, da li se Crkva raduje što se on susreće s Božjom riječju, s Bogom samim, s Božjom ljubavlju, u evanđelju? No, sad je još pitanje, da li smije pristupiti otajstvu kruha i vina. Po crkvenoj disciplini on ne bi smio. Ali to je disciplinarno pitanje. Ako stoji ono da se prvi kršćani nisu poslije krštenja više ispovijedali do svoje smrti, a išli su uvijek na pričest, znači da su shvaćali da im euharistija oprašta grijeh. No to je quaestio disputata et disputanda.

U vezi s ovim posljednjim pitanjem primijetio bih ovo. Kad roditelji donose dijete na krst, dijete ulazi u kršćansku zajednicu po vjeri svojih roditelja. Djetetu se daje Božja milost. Bog ga prima. Kad je Isus (ili Stjepan) umirao, molio je za oprostjenje grijeha drugih: Oče, oprostimi jer ne znaju što čine! I Crkva je dužna moliti za oprostjenje grijeha onih koji su oprostjenja grijeha potrebni. I zato ako je baka iz ljubavi kao sudionica istoga Tijela molila za oprostjenje grijeha svome sinu ili svome unuku, to nije izvan autentične linije Crkve. Ali i to je disciplinarno pitanje. I o tome treba diskutirati, jer i to nije jasno.

Gabrijel **Štokalo**: Oni koji su platili nekoga da umjesto njih izmoli krunicu (= pokoru), napravili su vlastitu komutaciju i nečeg su se odrekli i vjerovali da su dobro učinili. A dekan vas je dobro upozorio da nije u redu muškarcima davati krunicu za pokoru. Ja sam doživio jedan slučaj. Jedan je moj ujak umirao i zvao mene da ga dođem ispovjediti. A ja sam bio na putovanju. Imao je rješavati i neka obiteljska pitanja u vezi baštine. Onda je moja sestra otišla k njemu a on joj rekao: Ama ti si isto kao da

je došao k meni fratar. Onda joj je rekao neke svoje grijehe, pogreške, onda je rasporedio kome što treba dati i rekao: »sada se pomolimo Bogu« i tako mirno je umro kao da se ispovjedio fratra. Ja mislim da je tako i bilo!

Stanko **Ješćić**: Mislim da nitko nije od Tjedna očekivao gotove recepte za ispovjedalačku praksu, jer njih nema. Treba od slučaja do slučaja, pojedinačno, tražiti put. No ipak je trebalo biti koje konkretnije predavanje o samom ispovjedanju. Pitanje davanja pokore penitentima doista je složeno. Obično se to davanje svodi na to da se zada penitentu da izmoli nekoliko Očenaša pa i sam to činim, ali sam često u tjeskobi jer osjećam da to nije ni pedagoški ni teološki ispravno. Kod ljudi ima sam izraz pokora prizvuk nečeg mučnog i odioznog. I sad kad dajemo penitentu molitvu za pokoru, onda mu molitva postaje nešto teško, nešto odiozno, neki teret. Međutim ako zadamo nešto drugo nismo sigurni da li će penitent obaviti svoju pokoru ili neće. Za molitvu znamo da će je kako-tako obaviti.

Gabriel **Štokalo**: Ja ću opet nešto reći iz svoje prakse. Dadem penitentu tri Očenaša za izmoliti, mada je psovao. Ali mu velim: kad budeš danas ili sutra molio te Očenaše i dođeš do riječi »sveti se ime tvoje«, onda se zaustavi, razmišljaj što to znači za tebe, za tvoj život, pa ako i zaboraviš dalje nastaviti moliti, ne smeta. Dovoljno je da se penitent u mislima zaustavi i da ozbiljno shvati ono što izgovara. Općenito sam vidio da penitenti bolje mole ona tri Očenaša koje smo im dali za pokoru nego inače svoje Očenaše.

Ante **Miličić**: Kad se govori o pokori, dobro bi bilo istaknuti solidarnost. Kao što su ljudi solidarni u grijehu — grijeh nekako na sve djeluje — tako isto i u pokori. Cijela bi Crkva trebala djelovati pozitivno na sve pojedinca.

Da li se članovi crkvene zajednice osjećaju po sakramentu pomirenja prihvaćeni od te zajednice?

Novu je temu načeo **Gjergji Lush** (skopsko-prizrenska biskupija) s pitanjem: Danas se toliko govori o pomirenju ljudi s Bogom odnosno sa zajednicom. Crkva je uvidjela da je taj sakrament pomirenja dosad bio samo **individualno** doživljavan pa je sada dala mogućnost da se pokora slavi **zajednički**. Ali ja se pitam da li je na ovaj tehnički način riješen problem, to jest, da li se mi članovi Crkve osjećamo odijeljeni od takve zajednice i da li nam ta zajednica istinski oprašta kad sagriješimo i da li nas opet natrag prima?

Anton **Benvin**: Zajednica se može shvatiti kao idealna zajednica ali se može shvatiti i kao zajednica u rastu prema idealu. Zajednicu Crkve konstituira vjera. Uzmimo primjer iz Markova evanđelja: ljudi su donijeli onoga uzetoga k Isusu da ga izliječi. Isus vidjevši njihovu vjeru reče uzetomu: Opraštaju ti se grijesi! Isus je bio izazvan vjerom te zajednice koja je uzetog k njemu donijela. To znači ako jedna zajednica vjere, pa i ona najmanja, dovede grešnika — uzetog — k Bogu jer sam ne može do Boga, u toj je zajednici ono potrebno da se dogodi oprostjenje. Ona ga naime prihvaća, sa sobom pomiruje i Bogu predaje. To imamo uglavnom u svakoj našoj ispovjednoj situaciji. Treba ljude konačno odgajati da se mole jedni za druge.

Bonaventura **Duda**: Gledom na Crkvu, treba vrednovati i to što je Crkva. Kad predsjedatelj mjesne Crkve — na pr. nadbiskup u katedrali — poziva skupljene vjernike da priznaju svoje grijehе, da se skruše i pokaju, onda ti skupljeni kao konkretna skupljena Crkva razmišljaju o grijehu, pa i o tome da li su dovoljno autentični za one koji su vani da ih privuku u svoju zajednicu. Nije to, dakle, poziv samo za one unutra, za pojedince, da se pokaju, nego svi se moramo stalno pitati da li smo dovoljno Kristovi. Prema tome Crkva kroz pomirenje — u mome samostanu, u biskupiji, u sjemeništu, u župi — treba rasti te biti sama u sebi sve više Crkva Kristova. Ona se kroz cijeli sakramentalni život čisti i postaje uvijek **semper purificanda et reformanda**.

Vjekoslav **Bajsić**: Dobio sam dojam ovdje na Tjednu da postoji velik problem neugodnosti ispovijedanja, pa kao da postoji pokušaj ispovijed učiniti ugodnijom. Čini mi se da smo pogriješili što nismo dali na Tjednu ni jedno predavanje o psihološkoj strani pokore. Osjećam da diskusija ide stalno malo na teološkoj razini a s druge strane se traži refleks teologije. — Jedno je osjećaj krivnje koji ima penitent a drugo je svijest o grešnosti. Te se stvari razlikuju po tome je li čovjek sazeo kao čovjek vjere ili nije. Ako čovjek nešto učini te ima osjećaj krivnje — »čovjeka to grize« — neugodno mu je, jer bi htio da nije takav, taj dio sebe još nije prihvatio, stalno misli da je zapravo bolji. Kad s nekim grijehom idem k ispovjedniku, možda mi ga je strašno teško ispovjedniku reći, jer se tamo najednput otkriva nešto moje što bih svakako htio sakriti, slično kao kad s nekom gadnom bolešću dođem u ambulantu i pred svima se moram svući. No tu još nije riječ o savjesti. Savjest je sud, a sud o sebi daje zreo čovjek. Kada sam postavio sud o nečem kao krivnji i tu krivnju prihvatio kao svoju, onda sam ja za to odgovoran. Ako se čovjek uspije tako integrirati, onda mu ne bi smjelo biti tako teško da i pred drugim, pred svima rekne: evo, to je moje djelo! Stojim iza njega i prihvaćam sve posljedice! Valjalo bi penitente zajednički pripravlјati za ispovijed i u njima tako odgajati savjest da bi mogli prihvatiti svoje čine kao svoje. Morali bismo ljude upućivati kako da dadu sud o svojim stvarima, onda će biti smireni. U pripravi na ispovijed veoma je važna ta odgojna funkcija. Treba iz naših vjernika učiniti zrele ljude, zrele osobe. Uspjet ćemo ako ih mi sami prihvatimo kao zrele osobe, ako s njima postupamo kao sa zrelim osobama a ne kao s djecom, čeprkaјуći na nedoličan način po njihovim stvarima.

Tripko **Đukanović** (profesor pravoslavne teologije u miru, Crnogorac): Kad se govori o opraštanju grijehа htio bih naglasiti da se tu ne radi o nikakvom formalizmu. Cilj je hrišćanstva da se stvori novi čovjek. Ja se naročito sjećam Isusova razgovora s Nikodemom o tome kako se treba nanovo roditi. Grčki izraz metanoia znači izmjenu cijelog čovjeka. Da li je ta izmjena nastala kajanjem, ispovijedanjem ispovjedniku ili molitvom drugu nije važno nego je važno da je dotični postao novi čovjek. A za to da netko postane novi čovjek treba i milost odozgo a ne samo naša dobra volja.

Može li se spojiti sakrament pomirenja sa sakramentom euharistije?

Ovo je pitanje postavio jedan od sudionika pismenim putem a na nj je odgovorio Vladimir **Zagorac**: Kod drugih je obnovljenih sakramenata izri-

čito rečeno kako se oni uklapaju u sakrament euharistije. Kod sakramenta pomirenja nije to nigdje izričito navedeno. Samo po sebi se to može učiniti, jer liturgija Riječi u samom obredu pomirenja nije samo priprava za sakrament pokore nego ta liturgija riječi ulazi u sam sakrament pokore. Ako se radi o manjoj grupi penitenata i o dovoljnom broju ispovjednika tako da se samo ispovijedanje može relativno veoma brzo svršiti tako da ljudi ne odlaze iz crkve, onda bi se odmah poslije ispovijedanja moglo nastaviti slaviti euharistiju s prinašanjem darova. To po sebi nije nemoguće; dapače, bilo bi to veoma dobro.

Pojam obraćenja i pokore (metanoia)

Netko je postavio pismeno pitanje: da li se može biblijska riječ »ako ne budete činili pokoru, svi ćete izginuti« spojiti sa sakramentom pokore u smislu zadovoljštine? Na to je pitanje odgovorio Adalbert **Rebić**: Posrijedi je zapravo pravo ili krivo poimanje samog izraza »pokora« odnosno »obraćenje«. Na ovom mjestu »Ako ne budete činili pokoru« u grčkom izvorniku stoji glagol **metanoein** što znači promijeniti se u novoga čovjeka, nartanje; promijeniti svoju ćud, svoje srce, svoju pamet, svoje mišljenje, svoj mentalitet . . . U hebr. jeziku za ovu stvarnost stoji glagol **šûb** što znači vratiti se opet Bogu. Radi se, dakle, o obraćenju Bogu, o mijenjanju u boljeg čovjeka. Latinski je prijevod ovdje upotrijebio izraz »facere poenitentiam« što znači činiti pokoru ali u smislu izmjene čovjeka, u smislu obraćenja. Doslovno se u nas prije ovaj tekst prevodilo prema latinskom prijevodu »činiti pokoru«. Noviji hrvatski prijevodi (Duda, Rupčić, Fućak) ispravno prevode ovaj grčki izraz metanoein (glagol) i metanoia (imenica) kao **obratiti se** odnosno **obraćenje**. Dakle, da odgovorim na pitanje: ako se ne obratimo; ako se ne promijenimo u novoga čovjeka; ako ne korigiramo svoju zlu ćud, svoje zle namisli, svoje zlo srce, onda ćemo svi izginuti.

Opera supererogatoria

Jedno je pitanje, također napismeno, bilo slijedeće: Da li se ono iz Evandjelja »Idi i ne griješi više« može prereći ovako »Idi i vrši kreposti u kojima si grijehom nedostajao«, što drugim riječima znači pokoru odnosno zadovoljštinu?

Najprije je na to pitanje pokušao odgovoriti B. **Duda** i to ovako: Na ovo se pitanje zapravo ne može odgovoriti nego se o tome može govoriti. Sve što je iz Biblije dobro prepričano, dobro je. Odgovor bi bilo lakše dati da se radi o nekom biblijskom tekstu koji je od crkvenog učiteljstva definiran: — tih ima malo — a ovaj to nije.

Na to je primijetio T. **Šagi-Bunić**: Oni misle na nešto konkretno, naime da li se može svesti obraćenje odnosno pokora samo na dobar život ubuduće, ili je potreban post, bičevanje i slično. Naime pitaju, kakav je propis, kako se na to teološki gleda, da li su opera supererogatoria potrebna ili ne.

Jakov **Mamić** pokušao je pitanje razjasniti: Pitanje je bilo postavljeno u radnoj grupi V, VII i X za koje sam ja dao izvještaj pa smatram da mogu autentično tumačiti misao tog pitanja. U jednom se predavanju reklo da se u Bibliji ne može naći temelja za zadovoljštinu, iako je stalna praksa Crkve u tome bila u prilog zadovoljštine. Sudionici grupe čitajući Sveto pismo naišli su na neke tekstove na osnovu kojih, vjeruju, da bi se mogla

izvesti zadovoljština u sakramentu pokore. Da li za to postoji temelj, imajući u vidu te tekstove, ili ne?

Bonaventura Duda: Mislim da je riječ o samom izrazu **zadovoljština**, a tome bi trebao biti posvećen cijeli Tjedan. Trebalo bi zapravo govoriti i o religioznom jeziku. Ja sam do sada kad sam molio u molitvi vjernika »za ovo **mjesto** i za sve koji u njemu prebivaju« mislio pod mjestom baš crkvu kojoj služim, eventualno na naš samostan. A to je zapravo molitva za naš grad. Ali čim čujem **mjesto** ja mislim na sve prije nego na grad. Tako je slično i s riječju **zadovoljština**. Moramo znati da je religijski jezik analogan i da riječi imaju silno bogatstvo i da su riječi uporabom često sužene ili svedene na svoju najlošiju mjeru. Zadovoljština je zapravo uključivanje u milosni život Gospodina našega Isusa Krista a ukoliko je nanesena šteta ona je prava naknada novim društvenim odnosima i spada, kako je jučer dobro Linić istakao, na polje ljubavi.

T. Šagi-Bunić: Dozvolite mi da u svezi s tim pitanjem pročitam iz samog obnovljenog Reda pokore ono što tu piše o zadovoljštini. Zadovoljština se (na str. 11c) ovako definira: »Pravo obraćenje dovršuje se zadovoljstinom za grijeh, poboljšanjem života i naknadom nanesene štete. Vrsta i mjera pokore treba biti prilagođena svakom pokorniku napose kako bi svatko opravio red što ga je narušio i da bi mu se dao pravi lijek za bolest od koje je bolovao [dakle, ima vindikativni (odnosno restitutivni) i medicinalni karakter]. Potrebno je zato da kazna bude uistinu lijek za grijeh te nekako obnavlja život. Tako pokornik zaboravlja ono što je za njim, nanovo se uključuje u otajstvo spasenja i preže za onim što je pred njim.« A kad mu se daje, veli: »Zatim svećenik naloži pokorniku zadovoljštinu. Ona će biti ne samo okajavanje učinjenih grijeha nego i pomoć za nov život i ustuk slabosti. Stoga koliko to bude moguće neka odgovara težini i naravi grijeha. Zadovoljština može biti molitva, samoodricanje, osobito služenje bližnjemu i djela milosrđa kojima se jasno osvjetljuje da grijeh i njegovo otpuštenje ima i društveni značaj«. Na drugom mjestu u obnovljenom Redu pokore piše da pokornik posebno zadovoljava za svoj grijeh time što prima sve ono što mu Bog šalje. No, ako sada treba nešto reći još za Bibliju: vidite ako nije moguće baš direktno u Bibliji naći temelj za ono što mi zovemo opera supererogatoria, nešto što činimo a nije nam zapovijeđeno (post i slično), u crkvenoj je praksi ispalo tako da su post i takva opera supererogatoria postala zadovoljština.

U najstarijoj knjizi, koja je sva napisana o pokori, **Pastir Herma**, ne misli se pod pokorom prvenstveno na neka takva djela, nego na vršenje **mandata**, zapovijedi svakodnevnje ljubavi prema bližnjemu itd. Tko se dakle Bogu obrati i to vrši, taj je po Hermi na pravom putu. Ipak i u toj knjizi postoji post, i u Bibliji postoji post. Prema tome ako već nemamo izravnog svjedočanstva o potrebi posta kao zadovoljštine u sakramentu pokore, ipak je logično da je i takvo neko djelo, koje je iznad onog što je naređeno, dobro, i spada prema tome u pokorničku disciplinu.

Da li je dozvoljeno upotrebljavati već sada obnovljeni Red pokore?

U svezi upotrebe Reda pokore postavio je pitanje Petar **Perković:** Rečeno je da novi obred Red pokore nije u upotrebi dok episkopat ne donese upute. Da li je uporaba novog Reda pokore **sus, abusus** ili nešto treće?

Na to je pitanje odgovorio sam nadbiskup Mons. Franjo **Kuharić**: Ova knjiga obnovljenog Reda pokore je od Biskupske konferencije odobrena i potvrđena. Knjiga se već sada može upotrebljavati i formule se mogu već sada primjenjivati. Kad iziđe instrukcija BK o tome, onda će novi Red pokore biti obvezatan za sve.

Sve se previše svodi na grijeh

Branko Ivanjko: Imam dojam da se kršćanstvo svodi na borbu protiv grijeha. Čitava naša kršćanska praksa ima neko moralno djelovanje i to tako kao da već na početku čovjek mora biti moralno jako dobar, na visini, svakako oslobođen od grijeha, da bismo ga mogli primiti u kršćansku zajednicu. A kršćanstvo bi se ipak trebalo više događati kao Radosna vijest. Zao bi mi bilo, ako se i ovogodišnji **milenij** odnosno marijanska godina sa svojim hodočašćima i drugim pobožnostima svode opet samo na borbu protiv grijeha, nego bi više trebalo naglasiti radosnu vijest kršćanstva i sadržaj te radosne vijesti. Kršćanstvo treba i grešne primiti u svoje krilo i čistiti ih i usavršavati ih.

Drago Bosnar je potvrdio tu primjedbu: Čini mi se da ta činjenica koju je istakao Ivanjko, župnik iz Pregrade, potvrđuje potrebu pedagogije. Treba doista isticati pozitivnu stranu kršćanstva koja se sastoji u naviještanju radosne vijesti.

Mile Bogović: Mislim da je grešno samo se zgražati nad grijehom. Bog uzdiže čovjeka iz grijeha. Neki put je čak i opasno spoznati dubinu svojeg grijeha. Kad bih spoznao sve svoje grijehe, možda bih izgubio volju za život, možda bih zamrzio svoj život. Treba više gledati ono što je dobro u životu.

Ante Logara: U mnogim se radnim grupama govorilo o tome kako iskorijeniti zlo iz našeg naroda a nije bio naglašavan pozitivan stav to jest čovjeka dovesti do Krista. Dajemo dojam kao da želimo da pošto-poto u čovjeku iskorijenimo grijeh a uopće ne težimo za tim kako bi zajednica rasla u dobru. Čini mi se da se čovjeka previše želi uklopiti u rad nekih grupa koje se smatraju karizmatičkima i da ga se želi odmah, u jedan hip, obratiti i da se — kako jedan reče u jednoj radnoj grupi — Duh Sveti nekako na vidljiv način očituje preko njega obraćena čovjeka. A sjetimo se da su apostoli bili toliko vremena s Kristom i primili Duha Svetoga, pa su i dalje ostali obični ljudi. Petar izbjegava smrt, ne može shvatiti kako da pogani uđu u Crkvu itd. Čini mi se da teško shvaćamo da smo mi zajednica vjere koja treba u dobru rasti, i nije još savršena.

Bonaventura Duda: Čini mi se da smo ovdje kod važne teme koja je i tema Tjedna: grijeh i oslobođenje. Riječ je ne samo o grijehu nego i o oslobođenju, o životu u punini. Treba proučiti smjernice novoga obreda pa ih provesti u život. I ja se slažem s time da milenij treba slaviti u unapređivanju života, radosne vijesti. Svjesni moramo biti da je grijeh prisutan i da je razoran ali u ocjeni grijeha i u propovijedanju o njemu moramo biti trijezni i zreli da nam propovijed ne bude nerazmjerno teška. Treba vjerovati i u milost!

Živko Kustić: Istina je da postoji opasnost da onemogućimo okupljanje i življenje Radosne vijesti onima koji su u takvom razdoblju života u kojem se nisu mogli grijeha sasvim osloboditi. Ne primamo ih u zajednicu,

jer želimo zajednicu slobodnu od grijeha. Da li je ova Crkva zajednica bezgrešnih ili zajednica grešnika koji u nju dolaze i s njom zajedno hodaju i čiste se. Mi od čovjeka tražimo da se odmah promijeni što je isto kao tražiti da žabe polete. Treba grešnicima omogućiti da žive u našim sredinama i da sazore.

Vj. **Bajsić:** Ja bih nadovezao na ono što je ranije spomenuto premda se ovo što kanim reći nekako odnosi i na ovo što je upravo sada bilo rečeno. Na raznim sam tjednima i čitajući razne nagovore, slušajući propovijedi zapazio ovo: živimo u nekoj stanovitoj iluziji u moć naše riječi. Nekad kažemo da ljudi nemaju vjere i da bi je morali imati. Pri tom očekujemo kao da će ta sama naša riječ ljudima stvoriti vjeru. Ako se pitamo odakle nam to, moglo bi se zamisliti da takav stav potječe iz nekog vremena kad je naša riječ doista imala takvu moć, te je dosta bilo reći: »To valja tako uraditi« pa se to tako i učinilo. Ili pak pretpostavljamo nešto iz stanovite psihologije koju primjenjujemo u našim nabožnim nagovorima, tj. ako čovjek nešto hoće, da će to i moći i da će to i učiniti. Tako očekujemo da će netko odmah biti dobar kršćanin ako to doista želi, a tko nije dobar kršćanin očito to i ne želi biti. Imamo, čini se, neke kategorije u koje stavljamo ljude možda malo previše, prejako, geometrijski zacrtane i odijeljene. Ako čovjeka ne možemo jasno staviti u pretinac vjernika, stavljamo ga odmah u pretinac nevjernika. No valja shvatiti da je ljudska volja nešto nesavršeno, nešto ograničeno i da je čovjek vrlo zamršena stvarnost u kojoj djeluju s raznih strana razni motivi, tako da čovjek živući uvijek raste, poput neke biljke. Zato će često trebati čekati da neka volja dozrije, da se motivacija toliko učvrsti da čovjek doista i može učiniti ono što se od njega traži. Nije, dakle, dosta samo pitati hoće li netko nešto ili neće, nego bi valjalo učiniti da on to i može htjeti. Iz toga slijedi i moja obaveza prema čovjeku da nešto učinim, da ostvarim neke uvjete, barem koliko je s moje strane moguće, da čovjek može htjeti.

Gledajući te naše kategorije, valjalo bi uočiti da ima i takvih ljudi koji su u dubini svoje duše religiozni i imaju simpatije prema Crkvi i htjeli bi biti u toj Crkvi kao »normalni« vjernici, ali ih neke stvari odvrćaju, ili ih nešto u njihovu životu smeta, nešto od čega se još nisu uspjeli odijeliti, što nisu uspjeli ostvariti. Za takve ljude bi valjalo stvoriti neki pretinac da i oni budu u Crkvi i osjete brigu Crkve, da se ne osjete osamljenima. Da im se ne kaže jednostavno: »Ti nećeš, pa te zato i ne trebamo, a kad urediš svoje stvari možeš opet doći«.

Ako smijem upotrijebiti neki primjer — primjeri pomažu — uspio bih to stanje s putovanjem avionom. Ako se želi putovati valja prenotirati mjesto. No društva koja prevoze ljude primaju i one koji se javljaju, a nemaju prenotaciju u redu. Takvi putnici dolaze na tzv. listu čekanja. Prevest će se ako bude mjesta. Inače će morati čekati na slijedeći avion.

Tako bi valjalo da i Crkva ima za stanovite ljude neku vrstu liste čekanja. Da se ljudima kaže: »Evo, za sada te još ne možemo prevesti. Strpi se malo, možda će biti moguće slijedećim avionom«.

Josip **Dumić:** Pitanje ispovijedi jest i pitanje savjesti a o savjesti se malo govorilo. Mi imademo narodnih grijeha: psovka i abortusi. U ovoj svetoj marijanskoj godini moramo izraditi smjernice kako nešto poduzeti protiv tih zala.

Neke primjedbe i opaske

Fra Stanko Vasilj: Ja bih predložio da na Tjednu bude jedna prostorija na raspolaganju svećenicima u kojoj će se nalaziti jedan svećenik koji će saslušati ispovijed onog sudionika koji se želi ispovijediti.

Ivan Čolaković: Na ovom Tjednu govorilo se o grijehu i oslobođenju od grijeha. Rečeno je da se pomirenje s Bogom ne zbiva samo po sakramentu pokore nego i inače. Žao mi je što se nije ništa reklo o sakramentu posljednjeg pomazanja kao sakramentu pomirenja i oslobođenja. Predlažem da šoferi, prvenstveno svećenici, već u onom trenutku kad postanu šoferi prime bolesničko pomazanje, jer su u stalnoj životnoj opasnosti.

Josip Racan: Bilo je rečeno da pokorniku treba pristupiti s povjerenjem. Međutim, u našoj je svijesti da treba čuvati tajne samo onda kad smo ih čuli u ispovijedi a ne i inače. Trebamo biti svjesni da smo vezani na tajnu i za ono što smo od nekog čuli u povjerljivom i prijateljskom razgovoru izvan ispovijedi. Tako ćemo jedino moći sačuvati povjerenje ljudi u nas.

Nikola Iverović: Kad bude došao novi Red pokore na snagu, što ću ja učiniti koji sam sâm na župi a ljudi mi u nedjelju par minuta prije pol-dan je mise dođu da ih ispovjedim.

Nadbiskup Kuharić: To pitanje je na mjestu. Novi obred neće ukinuti mogućnost da Vi pola sata prije mise sjednete u ispovjedaonicu i da saslušate ispovijed onih koje se posebno žele ispovjediti. Ali će se zahtijevati da se vjernike odgaja za dublje doživljavanje sakramentalne pokore koja će se obavljati zajedničkom Riječju i zajedničkim dispozicijama i ispitom savjesti. No to ne isključuje mogućnost da Vi i pojedinačno ljude ispovjedate.

Vinko Kanižaj: Na Zapadu je vrijeme za ispovijed određeno: ispovijed se obično obavlja u subotu ili u koji drugi dan u tjednu, ali ne u nedjelju. Trebalo bi taj običaj i u nas uvesti.

Zajednice

Bono Šagi: Čulo se u diskusiji da nemamo zajednice. Imamo Crkvu, zajednicu vjernika, kakvu takvu. Treba samo paziti na liniju kontinuiteta u toj zajednici i na svijest pripadanja toj zajednici. U tom kontinuitetu treba shvatiti i obraćenje. Ako je netko ušao u tu zajednicu po krstu, prihvaćamo ga u naš kontinuitet suživota s Kristom. Poslije toga ga evangeliziramo, obraćamo, biva priveden upravo u taj naš kontinuitet života Crkve. Među mladima se osjeća neko gibanje. Mladi imaju težnju za jačim doživljavanjem pa se pojavljuju i grupe koje jako živo doživljavaju obraćenje. Tako su uostalom u povijesti nastajali redovi, i zvali su se pokornički redovi. Pa zašto ne bi i danas nastajali takvi pokornički redovi. No, opasno je prenglasiti stvar, govoriti naime: mi smo se obratili jer govorimo strane jezike itd., vi se niste obratili; mi smo Crkva, vi niste Crkva i slično.

Jakov Mamić: Ja bih iznio jednu svoju muku. Mislim da je kod nas još uvijek svećenik nosilac vjerskog života u zajednici: kakav je on, takva je uglavnom i zajednica. Ali svećenik je previše odvojen od naroda pa stvara praksu koja je daleko od naroda. Ima pred očima Crkvu svoje formacije i svoje vjere a ne onakvu kakva je ona u sredini njegova naroda. Imam dojam da mi ne poznajemo muku našeg konkretnog čovjeka!

Biskup Karmelo **Zazinović**: Imam dojam da je od mnogih ovdje iznesenih muka svećeničkih bila osobito prisutna ova: kako omogućiti skrušenim vjernicima koji su doista u ljubavi s Bogom, u izvanrednim prilikama, da se sjedine s Kristom u Euharistiji i prije pojedinačne ispovijedi. Riječ je, dakle, o prilikama kad bi trebalo podijeliti **skupno** sakramentalno odrješenje. Naša Bisk. konferencija je g. 1972. izjavila kako u našim prilikama nema uvjeta za to. Ali naša BK djeluje demokratski: biskupi slobodno i odgovorno raspravljaju i odluke se donose većinom glasova. Ja mogu osobno vjerovati da mogu nadoći prilike, izvanredne, i kod nas kada bi se smjelo ili trebalo podijeliti skupno odrješenje. Time nisam u neskladu sa zaključkom BK-e. Sv. Stolica nije općenito zabranila nego je, u određenim uvjetima, dopustila takvo odrješenje pa prema tome ono nije in se zlo. Dopustite da vas potsetim da ste suradnici biskupa. Na vašim redovitim svećeničkim sastancima imate mogućnosti i prilike da slobodno i odgovorno razgovarate o raznim pastoralnim problemima. Kada bi velika većina bila uvjerenjena da postoje neke izvanredne prilike i potrebe te bi se s pastoralnom koristi moglo podijeliti takvo odrješenje, trebalo bi to mišljenje iznijeti pred vlastitog biskupa. Bude li biskup vidio da ste vi na terenu trijezno snimili stanje, savjesno odvagali prilike i dali neke prijedloge, ne vjerujem da ih on ne bi u svojoj ozbiljnosti razmotrio. U proljetnom susretu biskupa s delegatima svećenstva koje vi birati imate priliku iznijeti pred biskupe svoje poteškoće i prijedloge, pa eventualno i taj problem. Svaki je ordinarij partikularne Crkve vlastan dopustiti, u smislu propisanih normi, skupno sakramentalno odrješenje u svojoj dijecezi. Svećenik mora imati njegovu dozvolu. U iznimnim slučajevima, kada uistinu ne bi bilo vremena ni mogućnosti zatražiti od ordinarija potrebnu dozvolu, a svećenik bi u savjesti i po zdravom sudu smatrao da bi trebao korisno podijeliti skupno sakramentalno odrješenje, smio bi ga podijeliti nakon što bi vjernike poučio i o dužnosti naknadne pojedinačne ispovijedi u propisanom roku. Njemu pak ostaje obaveza da o tome što prije obavijesti svoga ordinarija. Uvijek nam je, dakle, i svima potrebna kršćanska hrabrost, razboritost i svijest odgovornosti.

Nakon ovog interventa koji su svi nazočni pozdravili predsjedatelj Tjedna Tomislav **Šagi-Bunić** zaključio je rad ovogodišnjeg Teološko-pastoralnog tjedna koji je radio o grijehu i o oslobođenju.

Diskusiju snimio i redigirao
Dr. Adalbert Rebić